

PÕLVKONDADE MURRANGUL. SÕJAAJALOO ÕPETAMISEST EESTI SÕJAVÄELISES HARIDUSES AASTATEL 1919–1940

Igor Kopõtin

1. Sissejuhatus

Kuidas uurida ja õpetada sõjaajalugu ning mis on selle eesmärk?¹ Kuidas muuta sõjaajaloo käsitlus sõjaväe praktikas maksimaalselt rakendatavaks ning millist osa sõjateadusest täidab see distsipliin? Mis on õpetatavate sõjaajaloo õppeainete sisu ja õpiväljundid? Need küsimused, mille üle arutleti paljudes Euroopa suurriikides rohkem kui sada aastat tagasi, on aktuaalsed ka tänapäeva Eestis². Vaatamata sellele, et Eesti sõjaajaloolased ja sõjaväelased vahetasid sellel teemal mõtteid vaid mõne aasta eest, ei ole selles täit selgust siiani leitud³. Lisaks välismaisele kogemusele oleks üks lahendus heita pilk sõjaajaloo õpetamise ja uurimise praktikale sõjaeelses Eestis, et aru saada, kuivõrd aktuaalsed olid need teemad toona ning milliseid lahendusi neile leiti. Kuna sõjaajaloo uurimise küsimusi on mõningal määral teaduslikult käsitletud, jääb praegu veel üle välja selgitada tolaegne arusaam sõjaajaloost ja selle õpetamise põhimõtted.

Eesti sõjaväeline haridus koondati 1923. aastal ühte asutusse, mis hakkas kandma nimetust Sõjaväe Ühendatud Õppeasutused⁴. Kõikides SÜÕ allasutustes

¹ Artikkel on kirjutatud S-001 (KVA-0.7-1.1/21/5619) „Eesti sõjaline mõte aastatel 1920–1940 (1.03.2021–30.09.2024)“ projekti raames ning põhineb 2020. aastal ilmunud ingliskeelsel publikatsioonil: **Kopõtin, I.** 2020. A generational shift: The military history crisis in the Estonian military education 1919–1940. – Estonian Yearbook of Military History, Vol. 9, pp. 66–113.

² **Kopõtin, I.** 2016. Sõjaajaloo õpetamisest ja uurimisest Saksa Bundeswehri kogemustele toetudes. – Sõdur, nr 6, lk 45–49.

³ **Piirimäe, K.** 2017. Sõjaajalugu – kellele ja milleks? Sõjaajaloo perspektiivid (III). – Tuna, nr 1, lk 146–148.

⁴ SÜÕ loodi Sõjaväe Tehnikakooli, Sõjakooli, Kõrgemate Kindralstaabi Kursuste (alates 1925. aastast Kõrgem Sõjakool) ning Allohvitseride Kooli kokkuliitmisel. Koolide ühendamist SÜÕks põhjendati ressursside kokkuhoiu ning ennekõike spetsialistide ja õppejõudude puudumisega (vt **Seene, A.** 2011. Eesti ohvitseride ettevalmistamise süsteemi kujunemine ja areng 1919–1940. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 41. [**Seene** 2011]). SÜÕ on tinglik nüüdisaegne lühend, sest suurema osa ajast kandis õppeasutus nimetust Sõjaväe Ühendatud Õppeasutused.

olid omad õppekavad, mis sisaldasid sõjaajaloo õpetust. Eesti sõjaväelise hariduse uurimisel on teinud ära märkimisväärse töö ajaloolane Andres Seene. Paraku käsitleb Seene oma publikatsioonides üpris põhjalikult Kõrgema Sõjakooli ja Sõjaväe Tehnikakooli tegevust, kuid Sõjakooli õppetöö ning erinevate õppeainete analüüs jääb tema töös tagaplaanile⁵.

Siinse artikli kontekstis võib tähtsaks pidada Tartu Ülikoolis 2013. aastal kaitsitud Andero Nimmeri magistritööd, mis puudutas Vabadussõja Ajaloo Komitee tegevust 1926.–1940. aastal⁶. Vaatamata sellele, et Nimmeri uurimus keskendub üksnes komitee tegevusele, leiab sealt väärtuslikku infot selle kohta, kuidas suhtusid sõjaajaloosse Eesti sõjaväe juhtkonda kuulunud ohvitserid. On oluline märkida, et Nimmer jõuab oma uurimistöö lõpus järeldusele, et isegi 1930. aastate alguses ei mõistnud paljud ohvitserid sõjaajaloo uurimise vajadust, sest selles polevat midagi väärtuslikku sõjaväe väljaõppe jaoks⁷. Nii tundubki loogiline Kaarel Piirimäe tähelepanek, et Eesti sõjaväe juhtkond (konkreetselt ülemjuhataja Laidoner) ei suutnud teha Vabadussõjast õigeid järeldusi⁸. Siinkohal ei ole päris selge, kas see sõltus ohvitserkonna ja eriti selle juhtide puudulikust strateegilisest mõtlemisest või kas sellel oli mingi mõju sõjaväelisele haridusele, mis ei suutnud kujundada ohvitserides võimet õppida sõjaajaloost. Igal juhul peaks uurimus aitama välja selgitada sõjaajaloo distsipliini osatähtsust Eesti sõjaväelises hariduses.

2. Sõjaajaloo õpetamise algus ja sõjaajaloo kriis

Mitmed uurijad on näidanud oma publikatsioonides, et Vene emigrantidel oli märkimisväärne roll Eesti sõjaväelise hariduse rajamisel 1920. aastate esimesel poolel⁹. 1921. aastal Tondil käivitatud Kõrgematel Kindralstaabi Kursustel

⁵ Seene 2011.

⁶ Nimmer, A. 2013. Vabadussõja Ajaloo Komitee (1926–1940). Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. [Nimmer 2013]

⁷ *Ibid.*, lk 90.

⁸ Piirimäe, K. 2017. Preparing for War in the 1930s: The myth of the Independence War and Laidoner's "active defence". – Estonian Yearbook of Military History, No. 7(13), pp. 132–134. [Piirimäe 2017]

⁹ Pajur, A. 1999. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1999, lk 153; Seene 2011, lk 43; Abisogomjan, R. 2007. Rol russkih vojennõh dejatelei v obštšestvennoi i kulturnoi žizni Estonskoi Respubliki 1920–1930-h gg. i ih literaturnoje nasledije. Magistritöö. Tartu Ülikool, lk 46–54 [Abisogomjan 2007]; Kopõtin, I. 2018. Rahvuslus ja lojaalsus Eesti sõjaväes vähemusrahvuste näitel 1918–1940. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 239–247 [Kopõtin 2018].

(hilisemas Kõrgemas Sõjakoolis) õppejõududeks kutsutud Vene emigrantidest ohvitserid panid aluse sõjaajaloo distsipliini õpetamisele. Selles mängis erakordselt silmapaistvat rolli kunagine Nikolai Kindralstaabi Akadeemia professor, sõjaajaloolane kindralleitnant Aleksei Baiov, kes õpetas Eestis mitut erinevat ainet nii Sõjakoolis kui ka Kõrgematel Kindralstaabi Kursustel. Muu hulgas koostas ta Kõrgemate Kindralstaabi Kursuste esimese õppekava ja pani paika õppekorralduse¹⁰.

Vaatamata Vene emigrantide viljakale teaduslikule ja pedagoogilisele tööle ning nende professionaalsusele, peeti SÜÕS venelaste teenete kasutamist ajutiseks meetmeks, kuni oli võimalik asendada nad rahvusliku kaadriga¹¹. Juhtkond pidas Vene emigrantidest lektorite õppetööd iganenuks traditsioonilise õppemetoodika tõttu ning neile pandi süüks kaasaja (tollal Vabadussõja) kogemuse ignoreerimist. See tõi kaasa töösuhte lõpetamise Vene emigrantidega 1923.–1926. aastal¹². Vene õppejõududega ei olnud rahul ka kuulajad, eriti alalisvääe kursustele määratud ja Vabadussõja läbi teinud ohvitserid. Üks nendest kutsus seda aega „venelaste ajajärguks“, mis oli äratuntav „genstabilistide oobertoone poolest ja tahtis vägisi kujuneda suurstrateegia ülikooliks“¹³.

Praegu võib kindlalt väita, et Vene emigrantide kiusamine tulenes muu hulgas Eesti sõjaväes levinud „Vene vaimu“ vastu võitlemise poliitikast, mille järgi heideti Vene õppejõududele põhjendatult ette Eesti riigi suhtes lojaalsuse ja eesti keele oskuse puudumist¹⁴. Kuid kas selles võib näha ka mõningat põlvkondade konflikti? Eesti sõjavägi heitis tsaariarmee mitte-eestlastest spetsialistide kogemuse suures osas kõrvale erinevalt Punaarmee, kus teenistusse astunud endistele tsaariarmee ohvitseridele (sh Läänes tuntud nõukogude sõjandusteoreetikule Aleksandr Svetšinile) anti palju rohkem võimalusi ennast näidata. Arusaadaval põhjusel eelistati Eestis 1920. aastate algul Antanti võitjariikide, ennekõike Prantsusmaa sõjaväelise hariduse põhimõtteid, mida üritati võimalusel ka Eestis rakendada¹⁵. Ilmselt seetõttu püütigi venelastest kiiresti lahti saada.

¹⁰ Abisogomjan 2007, lk 48.

¹¹ Kopõtin 2018, lk 243, 246.

¹² *Ibid.*, lk 243–244.

¹³ H. J. 1928. Tondi. Veste. – Sõdur, nr 6–8, lk 328. [H. J. 1928]

¹⁴ Kopõtin 2018, lk 239–248.

¹⁵ Vt nt O. J. 1928. Miks suundume läände. – Sõdur, nr 9–10, lk 410–411.

Pilt 1. Sõjavägede Staabi ülem kindral Nikolai Reek 1935. aastal Sõjakooli inspekteerimas. Foto autori erakogust

Seoses sellega pakuvad huvi Eesti sõjaväe arengule ja sõjaväelisele haridusele suurt mõju avaldanud kindral Reegi töökspidamised sõjaajaloost ja selle õpetamise vajadusest. Reek oli juba 1921. aastal Sõjaväe Õpetuskomitee esimees ja SÜÕ inspektor. Teda peeti pädevaks täitma niivõrd tähtsaid ülesandeid sellepärast, et tal oli sõjaväeline kõrgharidus¹⁶ ning Vabadussõja kogemus polguülemena ning diviisi ja rinde staabiülemana¹⁷. Samas võib sellist valikut pidada subjektiivseks, sest Reek lõpetas Nikolai Kindralstaabi Akadeemias vaid lühikursused ning diviisi ja rinde staabiülemaid oli Vabadussõjas teisigi. Ilmselt valiti Reek välja ka sellepärast, et tal oli juba 1920. aastatel usaldust ja autoriteeti teiste ohvitseride seas. Nii toetasid Reegi vaateid Eesti sõjaväelise hariduse korraldamisele August Traksmäe ja Juhan Tõrvand, kes nimetas

¹⁶ **Seene, A.** 2015. Kindralleitnant Nikolai Reek ja tema sõjakirjanduslik pärand. – Reek, N. Sõjateaduslik testament. Tartu: Ilmamaa, lk 9–10. [**Seene** 2015] On huvitav, et kindralstaabi akadeemia rahuaegse kursuse lõpetanud ohvitserid ei aktsepteerinud akadeemia lühikursuse lõpetanuid, keda põlgavalt nimetati „nedoutški“ (poolharitlased) või isegi „nedonoski“ (enneaegselt sündinud) (**Ganin, A. V.** 2014. Zakat Nikolajevskoi vojennoi akademii 1914–1922. Moskva: Knižnitsa, s. 430).

¹⁷ **Seene** 2011, lk 41.

Reeki koguni edumeelseks ohvitseriks¹⁸. Hilisem kolonel Elias Kasak toetas samuti Reegi kandidatuuri. Samas tunnistas Kasak, et Reek oli raske iseloomuga juht, kes küll kutsus Vene emigrante õppejõududeks, kuid ei loonud Kõrgema Kindralstaabi Kursustel vajalikku akadeemilist õhkkonda ja tegi õppejõududele ebaadekvaatseid etteheiteid¹⁹.

Reek, kes oli Eesti kõrgema sõjaväelise hariduse käivitamise juures 1921. aastal, kirjutas veel enne õpinguid Prantsusmaal, viidates Helmuth von Moltkele ja John Frederick Charles Fullerile, et sõjaajaloo põhjalik tundmine on sõjaväelise hariduse oluline element, mis peab võrdset taktikaõppega andma väejuhile instinkti, kuidas arendada suurt operatsiooni. Seejuures pidas ta sõjateaduse peamisteks aineteks strateegiat ja taktikat²⁰. Pärast õpinguid Prantsusmaal Reegi arusaam sõjaajaloo tähtsusest muutus. Ajakirjas Sõdur 1926. aastal avaldatud artiklis ohvitseride sõjaväelisest haridusest teatas Reek, et sõjaajalugu allub taktikaõppele. Ta kutsus üles oluliselt kärpima SÜÖs õpetatava sõjakunsti ajaloo ainekava, eelkõige vanema sõjakunsti ajaloo (Napoleoni-eelse aja) arvelt, ning keskenduma pea täielikult maailmasõja²¹ ja Vabadussõja ajaloo uurimisele²². Teisisõnu oli tema arvates üldist sõjakunsti ajalugu tarvis vaid nii palju, kuivõrd see andis häid taktikalisi näiteid. Seejuures pidas ta Vabadussõja ajaloo õpetamist vajalikuks kahel põhjusel. Ühest küljest pidi selle sõja kogemus harjutama ohvitseri mõtlema ja tegutsema Eesti oludes, eriti arvesse võttes Vabadussõja kogemust sõjateatri ja inimressursi kasutamisel²³. Teisest küljest oli Vabadussõja ajalugu tarvis eeskätt ohvitseride kasvatamiseks²⁴. Ilmselt need tõekspidamised määrasidki nn Reegi reformi sõjaväelises hariduses ning kujundasid edaspidi sõjaajaloo õpetamist.

Vabadussõja ajaloo õpetamine ja selle õppetundide süntees ohvitseride jaoks olid Reegi arvates olulised, sest need kujundasid arusaama Eesti

¹⁸ **Tõrvand, J.** 1928. Rohkem objektiivsust ja õiglast analüüsi. – Sõdur, nr 9–10, lk 378–379. [**Tõrvand** 1928] See asjaolu on tähtis ka sellepärast, et vähemalt Traksmaa ei olnud Reegiga heades suhetes. Vt nt **Kasak, E.** (*sine anno*). Mälestusi, II osa, Eesti Rahvusarhiiv 4996-1-125, leht 165. [**Kasak**]

¹⁹ *Ibid.*, leht 159.

²⁰ **Reek, N.** 2015. Sõjateaduslik testament. Tartu: Ilmamaa, lk 353, 357. [**Reek** 2015]

²¹ Kuna siinne artikkel käsitleb Teise maailmasõja eelset ajajärku, kasutatakse siin ja edaspidi Esimesele maailmasõjale viitavana sõnakuju *maailmasõda*, ehkki toonastes ainekavades tarvitati suurtähelist nimetust (*Maailmasõda*).

²² *Ibid.*, lk 391.

²³ **Seene, A.** 2008. Kõrgem Sõjakool 1921–1940. – KVÜÖA toimetised, nr 9, lk 37. [**Seene** 2008]

²⁴ **Reek** 2015, lk 391.

sõjalisest strateegiast. Kuid just see oligi ajaloolase Kaarel Piirimäe arvates probleemiks, sest tekitas märkimisväärseid möödalaskmisi tuleviku sõja visioonis – Vene emigrantidest õppejõud pidasid Vabadussõja kogemust spetsiifiliseks ja käsitlesid seda kui korrapäratut amatöörlikku relvakonflikti²⁵. Kuigi see arvamus paistab tagantjärgi olevat põhjendatud, osutus just vähene lugupidamine Vabadussõja vastu Vene emigrantidele SÜÕs saatuslikuks. Samas peab tunnistama, et see probleem ei olnud ainulaadne, sest täpselt samamoodi nagu Eesti Kõrgema Kindralstaabi Kursustel ignoreerisid ka Punaarmee Kindralstaabi Akadeemia vana kooli õppejõud Vene kodusõja kogemust, pidades seda konflikti samuti ebareeglipäraseks sõjaks²⁶.

Asjaolu, et sõjaväelises hariduses eelistati just lähiajaloo konfliktide uurimist vanema ajaloo omadele, ei ole ka midagi erakordset. Veel enam, võib arvata, et see tulenes Nikolai Kindralstaabi Akadeemia praktikast. Teatavasti süüdistati pärast Vene-Jaapani sõja kaotamist just kindralstaabi akadeemiat võimetuses anda kursustel osalenutele sõjaks tõesti vajalikud teadmised. Kriitikat pälvis ennekõike sõjaajaloo õpetamine, sest väidetavalt eelistati õpetada vähe kasulikke detaile ammuste aegade sõjakunsti ajaloost, aga suurema tähtsusega lähiajaloo relvakonfliktide käsitus jäi pealiskaudseks.²⁷ Seetõttu hakati enne 1914. aastat kindralstaabi akadeemias sõjaajaloo õpetamisel keskenduma eeskätt neljale lähiajaloo relvakonfliktile, kuigi kursustel käijatelt nõuti nende tundmaõppimist kuni detailideni välja²⁸.

Prantsusmaa sõjaväelise hariduse mudelit, millest Reek võttis 1920. aastatel eeskujuna, kritiseeris Vabadussõja Ajaloo Komitee liige major Oskar Jalajas. Ta kaitses Kõrgemas Sõjakoolis diplomitöö²⁹, milles välja toodud põhimõtted jõudsid ajakirja Sõdur vahendusel laiema lugejaskonnani, need said palju kajastust ning pälvisid tähelepanu isegi sellistelt kõrgematelt Eesti ohvitseridelt nagu kindralmajor August Traksmas³⁰. Lisaks võttis Vabadussõja

²⁵ Piirimäe 2017, pp. 132–135, p. 129.

²⁶ Meretskov, K. 2003. Na službe narodu. Moskva: Ast, s. 12–13. [Meretskov 2003]

²⁷ Süüdistuste laine oli tugev, oma osa said nii Vene sõjanduse teoreetikud (nt Dragomirov ja Leer) kui ka toona Vene sõjaväeatašena Jaapanis teeninud Gleb Vannovski (hiljem Eesti Kõrgemate Kindralstaabi Kursuste õppejõud), kes ilmselgelt alahindas Jaapani armee võimekust enne konflikti algust, vt Brinjuk, N. Ju. (sost.) 2018. Nikolajevskaja Akademia Generalnogo Štaba (1832–1918). SPb: Dmitri Bulanin, s. 198. [Brinjuk 2018]

²⁸ *Ibid.*, s. 74–75.

²⁹ Jalajas, O. 1929. Sõjakunstiajaloo ja sõjaajaloo uurimise tähtsus ja meetodid. Kõrgema Sõjakooli lõputöö. Eesti Rahvusarhiiv 2124-3-268. [Jalajas 1929]

³⁰ Nimmer 2013, lk 19.

Ajaloo Komitee Jalajase lõputöö erialase uurimusena kasutusele metoodika alal³¹.

Jalajas tõi diplomitöös selgelt välja Saksa ja Nõukogude Liidu sõjaajaloost õppimise eelised Prantsusmaa mudeli ees. Konkreetselt kritiseeris ta tollal Prantsusmaal levinud suhtumist, mille järgi tugevalt alahinnati sõjaajaloo tähtsust sõjateaduses: sõjaajaloost ei tahetud õppida, sõjaajaloolisi töid ei trükitud, sest paberit hoiti kokku, muutunud sõjapidamise oludes ei nähtud sõjaajaloos praktilist väärtust. Üldiselt olevat jõutud arusaamale, et võitjal polegi ajaloo midagi õppida³². Eesti küll võitis Vabadussõja, kuid praegu on veel raske öelda, kui palju mõjutas n-ö võitja mentaliteet Eesti sõjaväe juhtkonna hinnanguid Vabadussõja kogemusele.

Samuti on raske öelda, kui palju mõjutas Prantsusmaa sõjaajaloo kriisi Reeki tema õpingute ajal Pariisis, kuid mõnes tema sõnavõtus võib leida mõtteid, mis olid iseloomulikud Prantsuse koolkonnale. Seda on tunda näiteks eespool mainitud arusaamas, et sõjaajalool on praktiline väärtus ainult siis, kui see on taktikaõppe teenistuses. Samas peab tunnistama, et Reek hindas kõrgelt ka Reichswehri sõjalist väljaõpet ja hariduse süsteemi, mistõttu võeti selle eri elemendid Eesti sõjaväes 1930. aastatel kasutusele³³. Samuti ei saa öelda, et Reek oleks täielikult eitanud Vene sõjateooria koolkonda. Näiteks tsiteeris Reek mitmes artiklis Vene sõjandusklassikuid: generalissimus Aleksandr Suvorovit, kindral Genrihh Leeri³⁴, kindral Mihhail Dragomirovit, professor polkovnik Aleksandr Neznamovit³⁵ ja professor kindralleitnant Nikolai Golovini³⁶. Peab tunnistama, et suurem osa Reegi artiklitest sisaldab tõlgendusi maailma klassikute ja teoreetikute tsitaatidest ning sõjakunsti evolutsioonist.

1920. aastate keskel Eestis tekkinud sügavat sõjaajaloo kriisi tunnetas samuti kindralmajor August Traksmäe, kes oli tegev ka SÜÕs sõjaajaloo õppejõuna. Selles kriisis märkas ta asjaolu, et Prantsuse armee eeskujul olid Eesti sõjaväe juhid kaotamas usku sõjaajalooteadusesse kui tõe allikasse. Peamiseks

³¹ **Vabadussõja Ajaloo Komitee Kaitsevägeade Staabi VI osakonna ülemale** 3.9.1930. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-531, leht 159.

³² **Jalajas** 1929, lk 7–8; **Nimmer** 2013, lk 19.

³³ **Seene** 2011, lk 46, 49, 51; **Reek** 2015, lk 404–410; **Kopõtin, I.** 2016. Reichswehri identiteedikriis: selle mõjud ja kajastamine Eestis 1919–1934. – Ajalooline Ajakiri, nr 1(155), lk 118.

³⁴ **Reek** 2015, lk 189–190, 127.

³⁵ *Ibid.*, lk 343–352.

³⁶ *Ibid.*, lk 197–198.

probleemiks ei pidanud Traksmaa võitjariigi mentaliteeti, vaid hoopis kehva kvaliteediga sõjaajaloolist kirjandust, mida Vabadussõja järel palju ilmus.³⁷

Reek seostas nähtavasti kriisi Eesti sõjaväelises hariduses just Vene emigrantidega, kellest ta soovis lahti saada. Seene nimetab Vene emigrantide lahtilaskmise järel 1926.–1927. aastal Eesti sõjaväelises hariduses toimunud muudatusi Reegi reformiks. Oma artiklis näitab Seene, et Reek propageeris Prantsusmaa sõjaväe eeskujul aktiivõppemeetodite kasutamist SÜOs, kusjuures seda toetas progressiivseim osa Eesti ohvitseridest, nende hulgas ka kindralid Tõrvand ja Traksmaa. Sellele seisid vastu aga vana generatsiooni õppejõud kindralmajor Dmitri Lebedev, kolonel Artur Salf ja mõned teised, kes olevat nõudnud õppejõudude koostatud loengukonspektide pähetuupimist sõna-sõnalt täpselt nii, nagu Vene emigrandid olid seda varem teinud.³⁸

Eesti sõjaajaloo kriisis võib märgata Nikolai Kindrastaabi Akadeemias 1905.–1914. aastal toimunud protsesside mõju. Nimelt puhkes pärast Vene-Jaapani sõda tolles õppeasutuses terav konflikt nn täägi- ja uuema nn tulepõlvkonna õppejõudude vahel³⁹. Vana põlvkonna sekka võib liigitada Vene sõjateooria suurkujud Leeri ja Dragomirovi, kes lihtsustatult öeldes pooldasid vananenud täägivõitluse teooriat, mis oli tuletatud 19. sajandi esimese poole sõjakunstist. Vana põlvkonna teoreetikute hulka kuulusid ka ajaloolasest professor kindral Nikolai Mihnevits ja temast tugevast mõjutatud Baiov. Viimasel tuli lausa kaitsta kogu vanema põlvkonna teoreetilisi seisukohti tugeva kriitika eest pärast Vene-Jaapani sõja kaotamist⁴⁰. Kuna noorema põlvkonna hulka kuulusid Prantsusmaal õppinud võimekad professorid Nikolai Golovin

³⁷ Nimmer 2013, lk 19–20.

³⁸ Seene 2008, lk 42–43.

³⁹ Väga terava kriitika alla sattusid Vene sõjakunsti suurkujud Leer ja Dragomirov ehk kogu rahvuslik koolkond, kes pidas Vene sõjakunsti eriliseks ning vastandas seda Lääne sõjakunstile. Oma aja sõjapidamise probleemide asemel olevat Vene koolkond keskendunud vaid vanema ajaloo uurimisele. Sellesse koolkonda kuulusid kahtlemata ka Mihnevits ja Baiov (vt täpsemalt Kudrjavtsev, N. 1913. Iskušeniya russkogo polkovodšestva. – Voennõi Sbornik, № 4, s. 25–31). Mihnevitsi teoreetilisi seisukohti võib lühidalt iseloomustada järgmiselt: Vene sõjakunst 19. sajandil ei olnud Lääne sõjakunstist halvem, vaid isegi ületas seda; 19. sajandi kolmanda veerandi relvakonfliktides jäid kehtima Napoleoni-aegsed põhimõtted; süsteemne täägirünnak on palju parem koondrivi tuletegevusest (see seisukoht tulenes 1877.–1878. aasta Vene-Türgi sõja kogemuse ülehindamisest) (Mihnevits, N. P. 2016. Osnovõ russkogo vojenngo iskusstva. Sravnitelnoi otšerk sostojanija vojenngo iskusstva v Rossii i Zapadnoi Evrope v važneišeje istoritšeskije epohi. Moskva: URSS, s. 136–137, 156, 168–169 [Mihnevits 2016]).

⁴⁰ Brinjuk, N. Ju.; Koršunov, E. L.; Mihhailov, A. A. 2017. «Tseloje bogatstvo vojennoi nautšnoi mõsli...» Ob izdani «Izvesti Imperatorskoi Nikolajevskoi Vojennoi Akademii». – Vojenno-istoritšeski žurnal, № 12, s. 25–26. [Brinjuk, Koršunov, Mihhailov 2017]

ja Aleksandr Neznamov, kelle töökspidamisi osaliselt tõestas peagi alanud maailmasõda, kandus põlvkondadevaheline debatt üle Vene emigratsiooni (Golovin) ja Punaarmee Kindralstaabi Akadeemiasse (Neznamov). Muu hulgas nõudis noorem põlvkond õppemeetodite kaasajastamist, eelistades loengule seminari ja pähetuupimisele iseseisvat õppimist. Baiovi ja Reegi konflikti võib paigutada just sellesse konteksti. Pealegi märkasid SÜÕ kursustel osalejad vanemates õppejõududes täägipõlvkonna tunnuseid. Kirjelduste järgi nõudsid õppejõud, et manöövrit tuleb sooritada „udaljetskaja taktikat“, „shvunki“ ning „armeiskaja konnitsat“ kasutades, eirates samal ajal moodsa sõjapidamise vahendeid, viimaste sõdade kogemusi ja asjaolu, et Eesti on väikeriik⁴¹.

Pilt 2. Professor Aleksei Baiov mängis olulist rolli sõjaajaloo õpetamise juurutamisel Eesti sõjaväelises hariduses. Tallinnas 1931. aastal tehtud fotol kannab Baiov Vene keisririigi kõrgeimat sõjalist autasu, Georgi ordenit [4. järk]. Foto: Parikas, Eesti Rahvusarhiiv

Veel Nikolai Kindralstaabi Akadeemia professorina pidas Baiov sõjaväelises hariduses tähtsaks õppeaineks sõjakunsti ajalugu, mis pidi aitama paremini aru saada enda ja vastase hetkeolukorrast ning looma sõjaväe arengule aluse. Golovini ja Neznamovi (veidi hiljem Eestis Reegi) pakutud aktiivõppemeetodite kasutamises nägi Baiov ohtu, mille tõttu võis sõjaline kõrgharidus kaotada teadusliku ja kasvatusliku väärtuse ning kujuneda allohvitseri kooliks või polgu õppekomandoks (Reegi järgi siis töökooliks).⁴² Selles kontekstis tundubki Baiovi ja Reegi konflikt olevat kümme aastat varem Nikolai Kindralstaabi Akadeemias toimunud õppejõudude (s.t koolkondade) kokkupõrke loogiline jätk.

Reegi reformi juurde kuulus ka taktikaõppe eelistamine strateegiale. Selle tulemusel sai taktika SÜÕ tähtsaimaks aineks, kuna teised õppeained vaid toetasid seda⁴³.

⁴¹ H. J. 1928, lk 328. Tsaariarmee žargoonis tähendas „udaljetskaja taktika“ julget manöövrit, mille elementideks olid muu hulgas otsustav frontaalne tormijooks vastase positsioonidele ja täägirünnak, „shvunk“ tähendas põhipingutust ning „armeiskaja konnitsa“ massiivset ratsaväe kasutamist edundamiseks.

⁴² Brinjuk, Koršunov, Mihhailov 2017, s. 26.

⁴³ Seene 2011, lk 44.

Kui enne reformi oli sõjaväelises hariduses peamine rõhk strateegia, sõja-filosoofia ja sõjakunsti ajaloo teoreetiliste teadmiste omandamisel, siis pärast 1926. aastat keskenduti selliste nooremohvitserile vajalike praktiliste oskuste õpetamisele, mis võimaldasid tal juhtida üksust kuni kompanii tasemeni⁴⁴. Edaspidi võis märgata tendentsi korraldada kogu sõjaline väljaõpe juba eespool mainitud töökooli alustel⁴⁵. Selles pöördes võib aimata Saksa sõja-haridusliku mudeli mõju, sest selle järgi pidi ohvitser omandama teadmised, mida ta võis rakendada vahetult teenistuspraktikas⁴⁶.

Andes suuna Eesti sõjaväelise hariduse arengule Lääne ja Ida sõjapidamise kultuuri vahel, soovis Reek selgelt valida Läänt⁴⁷. Baiov aga, jätkates Mihnevitši traditsiooni, pidas Vene sõjakunsti alati Lääne omast paremaks⁴⁸. Nagu all-pool saab näha, peegeldus see Baiovi tõekspidamine ka tema aastatepikkuses õppetöös SÜÕs. Ilmselt kujutas see asjaolu endast veel ühte Baiovi-Reegi ehk noorema ja vanema generatsiooni konflikti nurgakivi.

On huvitav, et varem mainitud Eesti sõjaajaloolane major Jalajas valis Baiovi ja Reegi konfliktis hoopis Baiovi poole. Jalajas ei nimetanud 1926.–1927. aastal Eesti sõjaväelises hariduses tehtud muudatusi hiilgavaks reformiks, vaid hoopiks sügavaks kriisiks, sidudes selle just vanema generatsiooni esindaja professor Baiovi lahkumisega Kõrgemast Sõjakoolist. Jalajase arva-tes mängis Baiov olulist rolli sõjaajaloo õpetamisel Eesti sõjaväes, sest tema autoriteedi ja mõju tõttu õpetati SÜÕs sõjaajalugu 1926. aastani peaainena.

⁴⁴ Seene 2011, lk 45.

⁴⁵ Vt täpsemalt Seene 2011, lk 51.

⁴⁶ Seeckt, H. von 1935. Gedanken eines Soldaten. Leipzig: K. F. Koehler, S. 127. Vt ka Corum, J. S. 1992. Roots of Blitzkrieg: Hans von Seeckt and German Military Reform. Kansas: University Press of Kansas.

⁴⁷ Siinkohal peab kokkuvõtlikult esitama toliaegse kindralstaabi ülema kindral Tõrvandi arvamuse Eesti sõjaväelises haridusest. Kuigi ta ei pidanud „muulastest“ Vene lektorite kasutamist Eesti sõjaväelises hariduses „normaalseks“, võrdles ta olukorda Tartu Ülikooli omaga, sest veel 1920. aastate lõpus oli seal palju muukeelseid õppejõude, kes olid oma ala tunnustatud spetsialistid. Tõrvand leidis, et Vene sõjalises koolkonnas ei olnud kõik halb ning et just Vene sõjaväeline haridus ja teenistuspraktika olid Eesti sõjaväe aluseks, mis aitas eestlastel võita Vabadussõda (Tõrvand 1928, lk 378). Rännakuid Eesti sõjaväelisse haridusse kaasatud Vene emigrantide vastu ei põhjendanud Tõrvand vaidlustega õpetamiseetodite üle, vaid „rahvuslikku sallimatuse ja pärastrevolutsiooniahgega käremeelsusega“ (*ibid.*, lk 380).

⁴⁸ Vt nt Baiov, A. K. 2016. Vojennoje delo v epohu imperatora Pavla I. Otšerk ordinarnogo professora Imperatorskoi Nikolajevskoi Vojennoi Akademii Generalnogo štaba polkovnika A. K. Baiova. – Kapjov, E. Istorija Russkoi Armii. Moskva: Izdatelstvo Je, s. 169. Vrdl Mihnevitš 2016, s. 6, 9, 133–134, 155–157.

Pärast Baiovi vallandamist olevat SÜÕs sõjaajaloo ainete õpetamise mahtu tunduvalt vähendatud⁴⁹.

Võib arvata, et Jalajasele ei imponeerinud Baiov kui isiksus, vaid kogu Vene sõjateadlaste vanem põlvkond, kuna nemad pidasid sõjaajalugu sõjateaduse tugisambaks. Märkimisväärne on seegi, et Jalajas oli üks esimesi eestlasi, kes Eesti oludele kohandatult tõlgendas juba tol ajal tuntust kogunud Nõukogude Liidu sõjandusteoreetikut Svetšinit. Jalajase arvates oli üks Svetšini põhiarusaamu see, et sõjaajalugu on tähtis sõjateaduse vundamendi ja sõjalise mõtlemise alustalana. „Mitte pühendades küllaldaselt tähelepanu ajaloolisele uurimisele, võib ette valmistada vaid sõjanduse käsitöölisi, kes pole kõlbulikud teadlikuks loominguks, ei ka kiirest sõjanduse evolutsioonist arusaamiseks ega kasutamiseks,“ vahendas Jalajas Svetšinit, arutledes sõjaajaloo osatähtsuse üle Eesti ohvitseride ettevalmistuses.⁵⁰

Sõjaajaloo teadusliku uurimise vajadust põhjendanud Jalajas käsitles sõjaajalugu ja sõjakunsti ajalugu sõjaajalooteaduse alldistsipliinidena. Sõjaajaloo distsipliin allus omakorda sõjakunsti ajaloo omale, olles viimase peamine allikas. Seejuures ei ole Jalajas varjanud tõsiasja, et laenas niisuguse jaotuse Vene tsaariarmee praktikast.⁵¹ Sõjaajalooteaduse alldistsipliinid määras Jalajas aga kindlaks oma kaasaegse Saksa ajalooteadlase Ernst Bernheimi ajalooteaduse definitsiooni järgi. Bernheimi põhjal defineeris Jalajas sõjaajalooteadust teadusena, mis uurib ja kirjeldab rahvaste ja riikide sõjaliste kokkupõrgete ruum-ajalist arengut *psühho-füüsilises* kausaalsiduvuses sõjanduse väärtuste vaatepunktist. Psühho-füüsilise all mõtles ta uurimise objekti kajastamist nii vaimsete kui ka materiaalsete tegurite kaudu ning *ruum-ajaline areng* tähendas seda, et uurimus pidi arvestama ühiskondlike nähtuste kontekstiga. Sõjaajalooteaduse üldmääratluse järgi pidi sõjaajalugu keskenduma ühe konkreetse sõja uurimisele sõjanduse väärtuste vaatepunktist ning sõjakunsti ajalugu kõikide sõdade uurimisele sõjakunsti evolutsiooni seisukohast vaadates.⁵²

On väga tõenäoline, et seegi arusaam sõjaajaloost ja selle jagamisest kaheks alldistsipliiniks jõudis Eesti sõjaväelisse haridusse Vene kindralstaabi akadeemiast just Baiovi vahendusel. Veel 1912. aastal Vene kindralstaabi akadeemias ilmunud uurimuses andis Baiov üksikasjaliku ülevaate

⁴⁹ Jalajas 1929, lk 79.

⁵⁰ *Ibid.*, lk 45.

⁵¹ *Ibid.*, lk 18–19.

⁵² *Ibid.*, lk 52–53; Nimmer 2013, lk 47.

sõjaajalooteaduse arengust Venemaal ja tutvustas selle põhimõtteid. Eriti huvitavaks võib pidada Baiovi kirjeldust 1865. aastal tegutsenud nõukogust, mida juhtis krahv Dmitri Miljutin ja mis määras kindlaks sõjaajalooteaduse olemuse, selle õpetamise eesmärgid ja viisid. Just tollal otsustati jagada sõjaajalooteadus kaheks haruks: sõjaajalooks ja sõjakunsti ajalooks. Esimene pidi keskenduma sõdade analüüsile ja kirjeldusele ning teine sõjapidamisviiside muutumisele ajaloos (vanaajast kaasajani).⁵³ Nagu allpool saab näha, rakendati neid põhimõtteid sõjaajaloo õpetamisel mõnevõrra ka Eesti sõjavälises hariduses, kuid selle erinevusega, et Eestis hakati Reegi reformi tulemusena Sõjakoolis õpetama üldise sõjaajaloo asemel lähisõjaajaloo konflikte.

3. Sõjaajaloo ained Kõrgemas Sõjakoolis

Professor Baiovi ajal ehk 1926. aastani õpetati Kõrgemas Sõjakoolis kahte sõjaajaloo ainet: sõjakunsti ajalugu ja maailmasõja ajalugu. Nende maht oli võrdlemisi suur, mahukamad olid esialgu vaid taktika ja kindralstaabi teenistuse ained⁵⁴. Pärast Baiovi lahkumist SÜÕst kujundas Reek sõjaajaloo õpetamise Kõrgemas Sõjakoolis ümber oma arusaamade järgi. Tema arvates pidi strateegia põhimõtete õpetamine tuginema sõjakunsti ajaloo õpetamisele, mis omakorda pidi koosnema neljast õppeainest, milleks olid üldine sõjakunsti ajalugu ning maailmasõja, Eesti Vabadussõja ja Vene kodusõja ajalugu.⁵⁵ Praktikaks aga piirduti vaid kolme aine õpetamisega, Vene kodusõda käsitus eraldi õppeainena jäeti välja. Nii kehtestati alates 1927. aastast Kõrgemas Sõjakoolis kolm sõjaajaloo ainet: sõjakunsti ajalugu (sõjakunsti

⁵³ **Baiov, A.** 1912. Istorija voennogo iskusstva, kak nauka. SPb: Tip Suvorina, 1912, s. 7–8. Seda põhimõtet kasutati edasi ja arendati Punaarmees. Hilisemate Nõukogude sõjateoreetikute järgi pidi sõjaajalugu koosnema viiest komponendist: sõdade ajalugu, sõjakunsti ajalugu, sõjaväe organisatsiooni (väeloome) ajalugu, sõjatehnoloogia ajalugu ning sõjalise mõtlemise ajalugu (**Vigor, P. V.** 1990. The Function of Military History in the Soviet Union. – Reddel, C. W. (ed.). Transformation in Russian and Soviet Military History. Washington: USAF Academy, p. 117).

⁵⁴ **Leets, G.** (*sine anno*). Kõrgem Sõjakool 1921–1931. Masinakiri. Eesti Rahvusrhiiv 2124-3-588, leht 33. [**Leets**]

⁵⁵ **Reek, N.** 1926. Meie kaitseväge juhtiva koosseisu – ohvitseride – kasvatuse ja väljaõppe alalt. – Sõdur, nr 26–27, lk 553; **Seene** 2008, lk 37.

evolutsioon), maailmasõja ajalugu ja Vabadussõja ajalugu⁵⁶. Samal ajal vähendati sõjaajaloo ja strateegia aine mahtu kahe kolmandiku võrra⁵⁷.

Vaatamata sellele loeti taktika, strateegia ja staabiteenistuse järel Kõrgema Sõjakooli õppeainete peagrupperi kuuluvaks ka sõjaajalugu⁵⁸. Üldiselt rakendas Reek just sel ajal Prantsusmaalt laenatud sõjaväelise hariduse põhimõtteid, võttis õppetöös kasutusele praktilise töömeetodi ja pani kõige rohkem rõhku strateegia asemel taktikale⁵⁹. Tundub, et Reegi põhimõte keskenduda sõjaajaloo ainetes lähisõjaajaloo konfliktide uurimisele ja õpetamisele leidis mõistmist ja seda eriti Sõjakooli kursantide seas, kes soovisid alati rohkem teada just Vabadussõja ja maailmasõja ajaloost. Nagu ülalpool mainitud, võis Kõrgemas Sõjakoolis lähisõjaajaloost õppimise problemaatika pärineda Nikolai Kindralstaabi Akadeemiast. Võrdluseks võib tuua asjaolu, et ka Punaarmee Kindralstaabi Akadeemias tõusetus algusaastatel samasugune küsimus: milliseid relvakonflikte ja millises mahus õpetada? Kui vana kooli õppejõud eelistasid keskenduda vanema sõjakunsti ajaloole, siis kursustel osalejad tahtsid aina õppida Vene kodusõja ja maailmasõja ajalugu⁶⁰. Just nende kahe konflikti hilisem uurimine ja analüüs Punaarmee kindralstaabis ja Frunze akadeemias said kuulsa süvaoperatsiooni teooria aluseks⁶¹. 1936. aastal taasasutatud Punaarmee Kindralstaabi Akadeemias loodi teiste õppetoolidega võrdsete õigustega sõjaajaloo õppetool. Selles õppetoolis tegeleti peamiselt 18., 19. ja 20. sajandi sõjakunsti ajaloo uurimise ja õpetamisega. Erilise tähelepanu all olid 20. sajandi tähtsamad operatsioonid Vene-Jaapani sõjas, maailmasõjas ja Vene kodusõjas. Õppetoolis töötati välja ka tõhus metoodika sõjaajaloo õpetamiseks. Kuigi sõjakunsti ajaloo raames õpetati ka vanemat ajalugu, pöörati pidevalt kõige rohkem tähelepanu maailmasõja uurimisele. Need sõjakunsti ajaloo ja sõjaajaloo õpetamise põhimõtted säilisid Punaarmee Kindralstaabi Akadeemias 1940. aastani, kui õppetöös hakati

⁵⁶ Leets, lehed 64–65; **Eksamiprotokoll** 1936. September. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1734, leht 55. [**Eksamiprotokoll** 1936]

⁵⁷ Leets, lehed 64–68.

⁵⁸ **Seene** 2008, lk 38.

⁵⁹ Leets, leht 52, 65.

⁶⁰ **Meretskov** 2003, s. 74–75; **Sandalov, L. M.** 1961. *Perezitoje*. Moskva: Vojenizdat, s. 12–13.

⁶¹ **Žilin, P. A.** 1986. *Istorija vojenного iskusstva*. Moskva: Vojenizdat, s. 106–107; **Kagan, F. W.** 2010. *The Rise and Fall of Soviet Operational Art*. – Higham, R.; Kagan, F. W. (eds.). *The Military History of the Soviet Union*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 86–87.

kasutama ka toona äsja toimunud Talvesõja, Hassani ja Halhõn goli konflikti kogemuste analüüsi⁶².

Üks tähtsamatest ainetest Kõrgemas Sõjakoolis oli sõjakunsti ajalugu, mida 1927.–1934. aastal õpetas õhukaitse ülem kolonel Richard Tomberg⁶³. 1930. aastate keskel õpetati sõjakunsti ajalugu sõjakunsti evolutsiooni nime all teisel õppeaastal ning selle maht oli 20 tundi loenguid ja kaks tundi praktilist tööd. Ainekava järgi kavatses Tomberg avaloengus rääkida sõjaajaloo ja sõjakunsti evolutsiooni tähtsusest, selle uurimise meetoditest ja allikatest ning seejärel käsitleda tundides erinevaid teemasid alates vanaaja ajaloost kuni 20. sajandi alguseni. Teemade valik oli lai ning sisaldas lühiülevaadet sõjapidamise arengust vanaajal, keskaja rüütlite sõjaväest ja palgaarmeest, Louis XIV reformidest, Peeter I, Friedrich Suure ja Napoleoni sõjakunstist ning Prantsuse revolutsioonisõdadest. Teemad, mida käsitleti sõjakunsti ajaloos 19. ja 20. sajandil, olid mahult suuremad. Tombergi kavandi järgi lõppes ainekursus 20. sajandi sõjakunsti arenguga ja aruteluga tuleviku sõja üle.⁶⁴ Seoses sellega, et SÜÕs üritati sõjaajaloo ainete mahtu pidevalt vähendada, anti see aine 1934. aastal lugeda hoopis äsja Kõrgema Sõjakooli lõpetanud major Mart Haberile, kes oli nõus seda õpetama palju väiksemas mahus⁶⁵.

Aine mahu probleem puudutas Kõrgemas Sõjakoolis ka maailmasõja ajalugu, mille eest vastutas alates 1927. aastast kolonel Herbert Grabbi⁶⁶. Esialgu sõltus maht sellest, kas korraldati vastav sisseastumiskatse, et kontrollida enne kooli astumist kandidaatidele iseseisvaks lugemiseks antud kirjanduse läbi töötamist. Grabbi pidas seda vajalikuks, et hoida õpingute ajal aega kokku praktiliste tööde jaoks. Samas jäi Grabbi ainekavas ettenähtud 25 loengutunnist ja ühest tunnist iseseisvast tööst talveperioodil aine läbimiseks väheks, sest maht ei võimaldanud läbi töötada õppejõu poolt 1930. aastal trükitud loengukonspekti. See asjaolu sundis lektorit otsima väljapääsu, et muuta aine rohkem õppijakeskseks ning eelistada loenguvormile aktiivõppemeetodeid.

⁶² **Gaivoronski, F. F. et al.** 1987. Akademija Generalnogo Štaba. Moskva: Vojenizdat, s. 33, 42–43.

⁶³ **Leets**, lehed 64–65, 77–79.

⁶⁴ **Kolonel Tomberg Kõrgema Sõjakooli asjadevalitsejale** 1934. Märts. Aine Sõjakunsti evolutsioon ainekava. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1707, lehed 36–37.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ **Leets**, lehed 64–65, 77–79.

Seejuures osutus Grabbi arvates raskeks eelisjärjekorras käsitletavate teemade valik, millele oleks pidanud keskendumata.⁶⁷

1927. aastast alates õpetas Vabadussõja ajalugu kolonelleitnant Jaan Maide, kelle vahetas 1930. aastal välja kolonel Traksmaa. Vabadussõja ajalugu erines teistest sõjaajaloo õppeainetest suurema, 37-tunnise mahu poolest. Aine jagunes kaheks ebavõrdseks osaks. Esimeses sissejuhatavas osas käsitleti Vene revolutsiooni mõjusid Eestile, teises osas keskenduti vahetult Vabadussõja sündmustele. Ainekursuse temaatiline ülesehitus meenutas 1930. aastate lõpus Traksmaa juhitud autorite kollektiivi ehk Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjoni koostatud koguteose „Vabadussõda“ sisukorda ning keskendus sõjaliste ja osalt ka sõjalis-poliitiliste sündmuste kirjeldamisele.⁶⁸ 1930. aastate lõpus vähenes siiski ka Vabadussõja ajaloo ainekursuse maht tervelt ligi kolme neljandiku võrra. Nii käsitleti ainet edaspidi vaid kümnes loengus⁶⁹.

Tugev seos sõjaajaloo distsipliinidega oli ka strateegia õppeainel. Seda andis kindralmajor Herbert Brede, kes lõi strateegia väga tihedalt sõjakunsti ajaloo. 1930. aastatel käsitles ta muu hulgas Friedrich Suure ja Napoleoni manöövreid, kindralstaabi ajalugu Prantsuse-Preisi sõjas ja maailmasõjas ning andis ülevaate kolme riigi strateegiast maailmasõjas Ferdinand Fochi, Erich Ludendorffi ja Conrad Hötzendorfi näitel. Aine maht oli sama suur kui ühel ajaloo õppeainel, see sisaldas kokku 20 tundi loenguid ja üht tundi praktilist tööd.⁷⁰

Kuigi 1930. aastatel üritati vähendada Kõrgema Sõjakooli õppekava koormust ajalooainete arvel, õpetati sõjaajaloo distsipliine nende teoreetilisele iseloomule vaatamata vähemalt juhtimise ja staabiteenistuse kursusel märkimisväärsel määral⁷¹. Lisaks võib öelda, et ilmselt sundis vajadus praktiliste näidete järele õpetama sõjaajaloost eraldi kahte ainet, mis olid pühendatud äsja lõppenud konfliktidele – maailmasõjale ja Vabadussõjale. Kui selles võib ära tunda Prantsuse koolkonna lähenemist sõjaajaloole, siis saab seda ilmselt põhjendada asjaoluga, et enamik sõjaajaloo aineid ja strateegiat õpetanud

⁶⁷ Kolonelleitnant Grabbi Kõrgema Sõjakooli asjadevalitsejale 1934. Märts. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 83. [Grabbi 1934]

⁶⁸ Kava aines Eesti Vabadussõda 1934.–1935. õppeaasta peale. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 77.

⁶⁹ Vabadussõja ainekava (*sine anno*, ilmselt 1935). Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, lehed 990–991.

⁷⁰ Strateegia ainekava (*sine anno*, ilmselt 1935). Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 985.

⁷¹ Läbivõetud ja läbivõtmisel olevate õppeainete seis 1. veebruariks 1935. a. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 66.

õppejõude – Reek, Brede, Traksmaa ja Grabbi – oli saanud kõrgema sõjaväelise hariduse Prantsusmaal, kus nad arvatavasti võtsid omaks Prantsuse armee tõekspidamised ja vaated sõjateaduse, strateegia ja sõjaajaloo küsimustele.

4. Sõjaajaloo ained Sõjakoolis

Kuidas oli üles ehitatud sõjaajaloo õpetamine SÜÕ teistes allasutustes, kus õpetati madalama astme juhte? Millistele põhimõtetele see tugines ja kui suur osakaal oli sõjaajaloo ainetel Sõjakooli ja Sõjaväe Tehnikakooli õppekavades?

Statistika SÜÕ ainete tundide jaotuse kohta 1925.–1926. õppeaastal näitab, et Sõjakooli ohvitseride ja kadettide klassis õpetati 16 sõjalist ainet ja 20 üldainet. Mahu poolest oli praktilise taktika järel teisel kohal sõjakunsti ajalugu, mis moodustas 10% õppeainete kogumahust ohvitseride klassis jalaväe õppesuunal ja 9% suurtükiväe õppesuunal. Kadettide vanemas ja nooremas klassis moodustas sõjakunsti ajalugu 10–14% õppekava kogumahust.⁷² On märkimisväärne, et lisaks sõjakunsti ajaloole loeti ohvitseride klassis ja kadettide üldklassis (keskhariduse omandamisel) üldainete seas veel kahte ajalooainet – kodumaa ajalugu ja üldajalugu – ning nende maht oli samuti arvestatav⁷³.

Ohvitseride kursustel hõlmas Baiovi venekeelse sõjakunsti ajaloo ainekava 41 teemat 75 tunni mahus. Ta käsitles sõjakunsti alates Vana-Kreekast kuni maailmasõja lahinguteni 1914. aastal. Ainekava teemad kaldusid pigem Vene sõjakunsti poole ning seda eriti Peeter I ja Napoleoni ajastu valgustamisel, samas ei kuulunud üldse ainekavasse Vene sõjakunst keskajal ning maailmasõja teemad keskendusid üksnes sõjategevusele läänerindel.⁷⁴ Praegu on raske öelda, kui palju kärpis SÜÕ juhtkond Baiovi ainekava, kuid selles oli Vene teemasid mitu korda vähem kui konspektis, mida Baiov kasutas õppematerjalina.

Sõjakoolis oli juba Baiovi ajal sõjakunsti ajaloo õppeaine jagatud kaheks ebavõrdseks osaks. Kadettide nooremas klassis andis Baiov 1924.–1925. õppeaastal 10 loengut, mis hõlmasid teemasid Vana-Roomast Napoleoni ajastuni⁷⁵. Aine jätkus kadettide vanemas klassis 25 loenguga, millest kolmandik oli

⁷² SÜÕ Alalisväe kursuste õppekava 1925.–26. õa. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 1.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Sõjakunsti ajaloo ainekava Sõjakooli ohvitseride klassis (Alalisväe ohvitseride kursused) 1924.–1925. õa. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 14.

⁷⁵ **Programma istorii voennogo iskusstva na 1924–25 utšebnoi god.** Kadettide noorem klass. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 192.

pühendatud maailmasõja esimese aasta operatsioonidele läänerringel. Kursus algas Napoleoni sõjakäikudega ning sisaldas mõningaid 19. ja 20. sajandi kuulsamaid sõdu⁷⁶, mida Baiov ilmselt luges Mihnevitsi õpiku järgi⁷⁷. Eksami-küsimisi oli palju ning need eeldasid väga põhjalikku aine tundmist erinevates relvakonfliktides⁷⁸. Nende põhjal võib arvata, et õppurid pidid selles aines läbi saamiseks faktid tõesti pähe õppima, nagu seda SÜÕ juhtkond Vene lektoritele ette heitis. On huvitav, et eksamineerijaks ei tarvitsenud olla ainet luge-nud Baiov, vaid keegi teine. Näiteks 1924. aastal võttis eksamit vastu toona veel kaptenina teeninud, kuid hiljem Baiovilt sõjakunsti ajaloo õpetamise osa-liselt üle võtnud Richard Tomberg⁷⁹ ning 1927. aastal Jaan Maide⁸⁰. Siinkohal ei ole päris selge, mida sellega sooviti saavutada: kas taheti kontrollida Baiovi õppetöö tulemusi või olid Tomberg ja Maide hoopis Baiovi assistendid?

1924. aastal kärbiti SÜÕ juhtkonna (ilmselt Reegi) korraldusel Baiovi temaatilist plaani nii kadettide kui ka aspirantide klassides. Selle tulemusel jäeti täielikult välja vana- ja keskaja sõjakunsti käsitlus ning kursus pidi algama Gustav Adolphi ajastuga⁸¹. Aspirantide klassis õpetas Baiov sõjakunsti ajalugu 1925. aastal lühendatud ainekava järgi 31 loengul. Käsitletud teemad olid üldjoontes samad mis kadettide klassides, kuid pearõhk oli pandud nn otsustavatele lahingutele (alates Vana-Rooma sõjakunstist kuni maailmasõja lahinguteni 1914. aastal Flandrias)⁸². 1925. aastal esitas Baiov uuesti 1922. aastal koostatud esialgse ainekava aspirantide klassile. Seda aga kärbiti veel rohkem ning õpet pidi alustama juba Napoleoni ajastust. Seejuures pühen-dati kolmandik ainekava maailmasõja sündmustele ning seda tehti osaliselt Prantsuse-Preisi ja täielikult Vene-Jaapani sõja arvel⁸³. Vaatamata sõjakunsti

⁷⁶ **Programma istorii vojennogo iskusstva na 1924–25 utšebnõi god.** Kadettide vanem klass. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 133.

⁷⁷ **Mihnevits, N. P.** 1897. Voina meždu Germanije i Frantsije 1870–71. Tšast 1. Ot natšala voinõ do Sedana vkljutšitelno. SPb: Nikolajevskaja akademija Generalnogo Štaba.

⁷⁸ Eksami kava peal oli tolleaegse majori (hiljem kindralmajori) ja SÜÕ klasside inspektori Jaan Maide allkiri. On teada, et Maide õpetas pärast Baiovi sõjaajalugu, kuid pole selge, kas Maide sai Baiovi õpilasi eksamineerida (**Sõjakunsti ajaloo eksami kava** 1925. Aprill. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, lehed 193–196).

⁷⁹ **Sõjakunsti ajaloo eksami kava** 1924. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1670, lehed 24–27.

⁸⁰ **Sõjakunsti ajaloo eksami kava, 1926.–1927. õa.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1039, leht 33.

⁸¹ **Sõjakunsti ainekava 1923.–1924. õa.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1670, leht 30.

⁸² **Programma istorii vojennogo iskusstva na 1924–25 utšebnõi god.** Aspirantide klass. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 296.

⁸³ **SÜÕ ülema (?) redigeeritud sõjakunsti ajaloo eksamikava** 1925. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, lehed 331–332.

ajaloo k arpimisele jätkus sõjakunsti ajaloo õpetamine ka Baiovi lahkumisele järgnenud aastatel tema pakutud temaatilise plaani sisulise jaotuse j rgi⁸⁴.

1927. aastast hakati Reegi põhimõttelise otsuse alusel lugema Sõjakooli vanemas kadettide klassis ja aspirantide klassis integreeritult eraldi ainet maailmasõja ajaloo-st. Maailmasõja õpetamisel pandi peamine rõhk operatsioonidele, mis toimusid man vers ja perioodidel 1914. ja 1918. aastal, samal ajal kui positsioonis da pidi k sitletama vaid „siduva l lina“ sõja algus- ja l puaasta vahel.⁸⁵ Seetõttu nõuti vanema klassi kadetidelt ja aspirantidelt näiteks Marne'i lahingute ja Ida-Preisi operatsiooni eriti head tundmist⁸⁶. Vabadussõja ajaloo-st, mida õpetas 1927.–1928.  ppeaastal kolonelleitnant Maide, nõuti vanemalt kadettide kursuselt selliste tähtsamate lahingute ja operatsioonide tundmist nagu Narva lahing, Pihkva ja Petrogradi operatsioonid, Põhja-Läti sõjategevus ning Landeswehri s da⁸⁷. Ka 1930. aastatel nähti kadettide klassis  petatud Vabadussõja ajaloo aines eeskätt süvendatud j tkukursust aspirantide klassis  pitule. Seejuures pidi pöörama tähelepanu üksikutele lahinguepisoodidele ning käsitleva s jas ndmuste ja poliitilise olukorra seoseid⁸⁸.

Sõjaajaloo, eriti maailmasõja ja Vene-Jaapani sõja õppetunde ei k sitletud ainult sõjaajaloo ainetes, vaid näiteks ka  ldtaktikas, kuid seda vaid 1926. aastani⁸⁹. Kõige rohkem oli sõjaajalugu lõimitud sõjaliste ainetega Sõjakooli klassides enne seda, kui S   juhtkond hakkas sekkuma sõjaajaloo ainete  petamisse⁹⁰. Pärast Baiovi ja teiste Vene emigrantide lahtilaskmist vähenes sõjaajaloo lõimitus teiste ainetega Sõjakooli klassides oluliselt⁹¹.

1930. aastal kinnitas kaitseminister S   kadettide klassi uue õppekava, millega arvati sõjaajalooteaduse distsipliinid  lds jaliste ainete hulka. Selle eesmärk oli mitte ainult arendada õppurite intellekti ja tõsta  ldhariduslikku

⁸⁴ **Sõjakunsti ajaloo katse kava, 1927.–1928.  a.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1077, leht 21.

⁸⁵ **S   Sõjakooli õppekavad** 1930. 2. osa. Kadettide  ppekavad. Tallinn: S  , lk V–VI. [S   Sõjakooli  ppekavad 1930]

⁸⁶ **Maailmasõja ajaloo katsekava kadettide ja aspirantide klassis, 1927.–1928.  a.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1077, leht 25.

⁸⁷ **Vabadussõja ajaloo katsekava kadettide klassis, 1927.–1928.  a.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1077, leht 63.

⁸⁸ **S   Sõjakooli õppekavad** 1930, lk VI.

⁸⁹ ** ldtaktika ainekava** 1924. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 270.

⁹⁰ **Programma taktiki pehhot  na 1923–1924 utšebnõi god.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1670, leht 1.

⁹¹ **Jalav etaktika katsekava, 1927.–1928.  a.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1077, lehed 2–4.

taset, vaid luua koos sõjaliste ainetega teadmiste ja oskuste tervik, mis oli vajalik tulevasele ohvitserile kui juhile ja kasvatajale. Õppekavas määrati kindlaks sõjaajaloo distsipliinide, sh sõjakunsti ajaloo ja maailmasõja ajaloo, õpetamise sõjaline suund. Sõjaajalugu pidi koos teiste sõjaliste üldainetega ühtlasi näitama õppuritele seda, et „sõjateadused on vaid osa üldteadustest“⁹². Sellest tulenes ka õppekava põhimõte, et sõjateaduslik areng ja sõjakunsti evolutsioon on tihedalt seotud üldkultuurilise arenguga. See näitas, et õppekava kinnitamise taga olnud ja tollal sõjaväe juhtkonda kuulunud vanemohvitseridel oli selleks ajaks kujunenud süsteemne ja kompleksne arusaam nii üldisest sõjaväelisest haridusest kui ka sõjaajaloo tähendusest.

Kui tugineda ametlikele õppekavadele ja Sõjakooli kirjavahetusele õppekorralduslikes küsimustes, võib tõdeda, et võrreldes varasemaga ei muutunud 1930. aastatel sõjaajaloo distsipliinide õpetamine märkimisväärselt. Kuigi sõjaajaloo ainete maht veidi vähenes, jäi nende mahu proportsioon kadettide klassi õppekavas teiste ainete suhtes samaks. Teemade jaotus jäi samuti muutmata. Sõjakunsti ajaloos pöörati tunduvalt suuremat tähelepanu 19. sajandi relvakonfliktidele, mille seast valiti välja tähtsamad sõjalised sündmused, mis mõjutasid sõjakunsti arengut kõige rohkem. Kui sõjakunsti ajalugu õpiti nooremas klassis, siis Vabadussõja ajalugu ja maailmasõja ajalugu võeti läbi kadettide vanemas klassis.⁹³

Sõjaajaloo õppeainete jaotusest on selgelt näha põhimõtet, mille kindral Reek ütles 1926. aastal välja ja mille järgi tuli Sõjakoolis keskenduda just lähiajaloo sõjaliste sündmuste õppimisele, aga vanemat ajastut käsitleda vaid põgusalt. Samas õppekavas tunnistati ilmselt veel professor Baiovi mõjul, et sõjakunsti ajalugu on Sõjakooli üks vanemaid ja „laidasemaid“ õppeaineid. Vaatamata sellele põhjendati selle aine kärpimist asjaoluga, et tulevasel ohvitseril on vaja teada vaid miinimumi sõjaajaloolistest sündmustest. Õppekava koostajad pidasid oluliseks seda, et pärast aine läbimist jätkavad tulevased ohvitserid sõjakunsti ajaloo uurimist iseseisvalt. Selleks pidi Sõjakool äratama nendes huvi aine vastu ning „juhutama kätte allikad teemasse süvenemiseks“⁹⁴.

Ajaloo õpetamisest Sõjaväe Tehnikakoolis ei saa palju rääkida, sest see õppeasutus töötas vaid mõned aastad, pidades vahepeal pika pausi, ning sealne haridus oli selgelt tehnilise kallakuga. 1920.–1923. aastal õpetati Sõjaväe Tehnikakoolis sarnaselt Sõjakoolile nii sõjaajalugu kui ka keskkooli

⁹² SÜÕ Sõjakooli õppekavad 1930, lk II.

⁹³ *Ibid.*, lk V; Sõjakooli ainete jaotustabel 1930. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-298, leht 22.

⁹⁴ SÜÕ Sõjakooli õppekavad 1930, lk V.

lõputunnistuse saamiseks ajalugu. Sõjaajalugu ja teisi sõjalisi aineid õpetati päevasel ajal, keskkooli aineid õpetati õhtul.⁹⁵ Pärast 1936. aastat õpetas Sõjaväe Tehnikakooli kolmandal õppeaastal maailmasõja ajalugu ja sõjakunsti ajalugu Sõjakooli sõjaajaloo õppejõud major Johannes Vermet. Sõjakunsti ajaloo teemade valik sarnanes Sõjakooli omaga – aine algas antiikaja sõjakunstist, kuid lõppes juba Prantsuse-Preisi sõjaga. Maailmasõja ajalugu oli justkui jätkuks sõjakunsti ajaloole ning keskendus mitme lahingu analüüsile.⁹⁶ Lisaks õpetas Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjoni ülema abi kapten Edmund Püss tehnikakoolis Vabadussõja ajalugu. Tundides käsitletud teemad ei erinenud Sõjakoolis ja Kõrgemas Sõjakoolis õpetatust.⁹⁷ Sõjaajaloo elemente võis täheldada ka teistes erialatundides, näiteks lõhkeainete, laske-moona ja relvade õppes⁹⁸.

Andres Seene on analüüsinud Sõjakooli kadettide ja aspirantide õppekavasid ning toonud nende põhjal välja järgmise põhimõtte, mis iseloomustas Eesti sõjaväelist haridust: Sõjakoolis pakutud ainete valik ja õpetamisviisid pidid kujundama tulevases juhis sõjalise mõtteviisi, mis võimaldaks juhil orienteeruda ja langetada kiiresti otsuseid (seda kuni kompaniiülema tasemeni). Teoreetiliste ainete käsitlemisel peeti oluliseks rahvusriiklikku ideoloogiat, mille kaasabil pidid õppejõud arendama iga aine õppijates patriotismi, võitlustahet ja kohusetunnet.⁹⁹ Ilmselt määras see paljuski ära sõjaajaloo distsipliinide mahu ja õppetöö eesmärgid. Näiteks pikendati Kõrgemas Sõjakoolis õppetööd 1938. aastal ühe aasta võrra ning uute lisatud ainete hulka kuulusid ka strateegia ainenähtused riigikaitse ja sõja juhtimine ning Eesti ajalugu varakeskajal¹⁰⁰. See trend näitas selgelt, et sõjaajaloo õppeainete arv ja maht suurenesid kõigis sõjaväelise hariduse kõrgemates astmetes. See oli üsna loogiline, sest sõjaajaloo mõistmist oli rohkem vaja just kõrgematel sõjaväelistel juhtimistasanditel.

⁹⁵ **Villemson, V.** 2006. Eesti Vabariigi Sõjaväe Tehnikakool 1920–1923. – KVÜÕA toimetised, nr 6, lk 59–60. [**Villemson** 2006]

⁹⁶ **Orav, V.** 2006. Eesti Vabariigi Sõjaväe Tehnikakool 1920–1923. – KVÜÕA toimetised, nr 6, lk 156, 162. [**Orav** 2006]

⁹⁷ *Ibid.*, lk 174, 176.

⁹⁸ *Ibid.*, lk 156–158, 174.

⁹⁹ **Seene** 2011, lk 54.

¹⁰⁰ *Ibid.*, lk 61.

5. Sõjaajaloo õppejõud

Sõjaajaloo esimeseks akadeemiliseks õppejõuks Eestis võib pidada juba mitu korda mainitud professor Baiovi. Ta oli aastatel 1904–1914 Nikolai Kindralstaabi Akadeemia professor ja asjadevalitseja, vastutades akadeemia siseelu ja teaduse eest. Mitme tema kunagise õpilase hinnangul oli Baiov andetu ja monotoonne õppejõud, kes pidas end keisrinna Anna ajastu spetsialistik ega huvitunud kaasaegsest sõjapidamisest. Teisest küljest peeti teda ikkagi rahulikuks ja õpilasi toetavaks.¹⁰¹ Vaatamata tema tugevale akadeemilisele taustale ja rikkalikele kogemustele peeti tema loenguid akadeemias igavaks. Sel ajal levis Baiovi kohta anekdoot: ükskord ärkasid Baiovi kuulajad üles äkilise kukkumise müra peale ja peagi selgus, et auditooriumi laes oli jooksnud rott, kes oli korraks peatunud, et Baiovi kuulata, kuid siis tukkuma jäänud ja alla kukkunud¹⁰². Ilmselt just nn vana kooli iganenud õpetamisstiil innustas Reeki otsima võimalusi selleks, kuidas õppeprotsessi aktiivõppemetoditega rikastada. Samas ei saa alahinnata Baiovi panust Eesti sõjaväelise hariduse arengusse eriti just sõjaajaloo õpetamises.

Kuigi Baiovi kritiseeriti SÜÕs tihti iganenud õppemetoodika ja vene keele kasutamise pärast, hindas teda väga Elias Kasak, kes käis Kõrgematel Kindralstaabi Kursustel. Tema arvates olid Baiovi loengud elavad ja tuginesid õppejõu enda koostatud korralikele loengukonspektidele. Võib arvata, et Baiov erines positiivselt teistest eesti soost õppejõududest oma professionaalsuse poolest, kuna eesti õppejõudude tase oli väga madal ega vastanud Kõrgema Kindralstaabi Kursuste eesmärkidele.¹⁰³

Pärast Baiovi lahkumist luges sõjakunsti ajalugu Sõjakooli klassides Jaan Maide¹⁰⁴, hilisem kolonel ja pikaäegne Kaitseliidu peastaabi ülem. Tundub, et kadetid hindasid Maide tööd lektorina kõrgelt. Maide tulekuga Sõjakooli olevat õppetöö elavnenud, sest teoreetiliselt käsituselt mindi üle pigem praktilisele tegevusele, õppetöö muutus tihedamaks ning kadettidel tuli rohkem pingutada¹⁰⁵. Kõrgemas Sõjakoolis õpetas pikemat aega maailmasõja

¹⁰¹ Ganin 2014, s. 374–375; Šapošnikov, B. M. 1982. Vospominanija. Vojenno-nautšnoje trudõ. Moskva: Vojennoje izdatelstvo ministerstva oboronõ SSSR, s. 125.

¹⁰² Ganin 2014, s. 375.

¹⁰³ Kasak, lehed 167–168.

¹⁰⁴ Sõjakunsti ajaloo ainekava 1930. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-298, leht 27.

¹⁰⁵ Nõmmik, A. 1975. Mälestuste kilde Sõjakoolist. – Seene, A. (koost) 2020. Tondipoisid. Vabariigi sõjakoolide kasvandike mälestusi rahu- ja sõjapäevilt (1919–1945). Viimsi: Eesti Sõjamauseum – kindral Laidoneri muuseum, lk 79.

ajalugu Herbert Grabbi¹⁰⁶, hilisem kolonel, Sõjakooli ülem ja presidendi vanemkäsundusohvitser.

Üks autoriteetsemaid sõjaajaloo õppejõude oli August Traksmaa, pika-aegne kindralstaabi VI osakonna ülem, Vabadussõja ajaloo uurimise eestvedaja ning hilisem kindralmajor. Aspirandid pidasid Traksmast väga lugu, sest ta oli andnud välja raamatu Vabadussõja ajaloost, mida aspirandid lugesid ja mille üle hiljem arutlesid. Pealegi oli Vabadussõja ajaloo aine õppijatele vahest „kõige südamelähedasem“¹⁰⁷. Traksmaa olevat paistnud oma loengutes silma objektiivsuse poolest ja käsitletud ka eestlaste tehtud vigu, nii et tema „seisukohavõtt erines pidukõnede ülistavast hooplemisest“. Ta pidas oluliseks sõjaväe moraalseid eeldusi, ülekaaluka vastase jõudu pidi kompenseerima väikse sõjaväe tugev vaim ja hea väljaõpe. Sellega olevat saavutatud võit Vabadussõjas.¹⁰⁸

Sõjakoolis õppinud kirjanik Lindsaare romaanidest võib teha järelduse, et aspirandid usaldasid ajaloo aineid lugenud lektoreid ning nende jutt oli veenev ja motiveeriv. Lisaks mainitud Vabadussõja ajaloo lektorile kiitis Lindsaar ka sõjakunsti ajalugu õpetanud lektorit, ilmselt kindralmajor Richard Tombergi, kes olevat samuti toonud erinevaid häid näiteid sellest, kuidas väike armee võitis suurt tänu moraalsetele võimetele¹⁰⁹. Igal juhul jääb kõlama Eesti sõjaväelises hariduses kultiveeritud mõte, et pigem eelistada isamaalist ideoloogilist narratiivi sõjateaduslikele arvutustele¹¹⁰.

Üldiselt on näha, et sõjaajaloo aineid õpetanud sõjaväelased olid enamasti kogenud vanemohvitserid, kellest enamik jõudis kindralmajori auastmeni. Samas ei olnud mitte ühelgi neist ajalooharidust. Siinkohal võib välja tuua Nimmeri teesi, et Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjonis teeninud ja sõjaajalooaga tegelenud ohvitseridel ei olnud toona head teenistuslikku perspektiivi¹¹¹. Ilmselt seetõttu polnud võimalik leida akadeemilise ajalooharidusega kaadriohvitseridest sõjaajaloolasi. Tõenäoliselt oli sõjaajaloo õpetamises olukord parem kui sõjaajaloo uurimises, sest erinevalt Vabadussõja Ajaloo Komiteest töötasid SÜÕs sõjaajaloo ainete lektoritena autoriteet- sed vanemohvitserid, kes kuulusid tollase Eesti sõjaväe vaimuelliidi hulka.

¹⁰⁶ **Maailmasõja ajaloo ainekava** 1930. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-298, leht 28.

¹⁰⁷ **Lindsaar, P.** 1962 ...ja sõdurid laulavad. 2. köide. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, lk 161. [**Lindsaar** 1962]

¹⁰⁸ *Ibid.*, lk 157–158.

¹⁰⁹ *Ibid.*, lk 156–158.

¹¹⁰ **Piirimäe** 2017, p. 131.

¹¹¹ **Nimmer** 2013, lk 19.

SÜÕs sõjaajalugu õpetanud õppejõude võib pidada võrdlemisi pädevaks, vähemalt sõjandusliku poole pealt. Seene arvates mängis olulist rolli veel asjaolu, et mitmed SÜÕ õppejõud olid varem omandanud kooliõpetaja hariduse ning tundsid seetõttu huvi pedagoogilise töö vastu¹¹². Seene on õigustatult märkinud, et SÜÕs tekkis pärast Vene lektorite lahtilaskmist õppejõudude puudus, mida ei saanud korvata Prantsusmaalt õpingutelt Eestisse naasnud vanemohvitserid. Selle tagajärjel töötas 1928. aastal Sõjakoolis vaid kaks alalist lektorit, aga Kõrgemas Sõjakoolis korraldasid kogu õppetööd vaid ajutised ehk kutsutud õppejõud.¹¹³

Nende seas oli kahtlemata oma ala tunnustatud spetsialiste. Näiteks 1934.–1936. aastal õpetas Kõrgema Sõjakooli ajutistest õppejõududest strateegia ainet kindral Laidoner isiklikult (strateegia sõjapoliitilist osa). Kindral Reek õpetas strateegia praktilist osa Eesti oludes ja staabiteenistust ning selle kõrval ka ajaloo ainet – vägede taktikat maailmasõjas. Strateegia teoreetilist osa õpetas juba varem mainitud kindral Herbert Brede, Vabadussõja ajalugu käsitles sellega põhjalikult tegelenud kolonel Traksmaa ning sõjakunsti evolutsiooni tutvustas pikemat aega kindral Tomberg, kuigi vähemalt ühe kursuse jagu tegi seda ka major Mart Haber, kes oli ise värskest Kõrgema Sõjakooli lõpetanud ohvitser.¹¹⁴

Kuigi ajutisi õppejõude oli kasutatud pikka aega, jõudis SÜÕ juhtkond 1936. aastal arusaamale, et ajutised lektorid olid oma otseste teenistusülesannete täitmiseга niivõrd ülekoormatud, et ei saanud tundideks piisavalt hästi ette valmistuda. Seetõttu jäid nende tunnid tihti pedagoogika seisukohast puudulikuks. Samuti ei saanud nad tihti pidada kinni Kõrgema Sõjakooli töökavast, mistõttu sai krooniliseks nähtuseks see, et tunnid jäid ära või neid tõsteti ümber.¹¹⁵ Sellest võib teha olulise järelduse, et õilsad püüded rikastada õppetööd muu hulgas aktiivõppemeetoditega ning muuta kogu sõjaväeline haridus paremaks võisid põrkuda tõsiste raskuste vastu kvalifitseeritud õppejõudude puuduse tõttu. Tundub, et seda probleemi ei suudetud lahendada ka 1930. aastate keskpaigas.

Siiski hakkas 1936. aastast olukord veidi paranema, kui Sõjakooli koosseisu arvati rohkem alalisi õppejõude. Samas pidi Sõjakoolis õpetama kõiki

¹¹² Seene 2011, lk 45.

¹¹³ *Ibid.*, lk 55.

¹¹⁴ **Kõrgema Sõjakooli ajutiste õppejõudude nimestik 1934.–1936. a. tasuastmesse liigitamiseks.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 29.

¹¹⁵ **Kõrgema Sõjakooli tegevusaruanne 1.4.1935–31.3.1936.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 153.

sõjaajaloo aineid – nii maailmasõja, Vabadussõja kui ka sõjakunsti ajalugu – vaid üks õppejõud, kelleks oli major Vermet¹¹⁶. Üldine trend, et ühed ja samad õppejõud õpetasid mitut ainet mitmes SÜÕ allasutuses, oli jätkunud juba 1920. aastate algusest alates. Enamasti puudutas see Sõjakooli ja Sõjaväe Tehnikakooli klasse¹¹⁷.

Lõpuks peab veidi pikemalt peatuma Vermeti isiksusel, kelle kohta andsid tema kunagised õpilased küll huvitavaid, kuid üsna vastuolulisi hinnanguid. Nii pidas kunagine Sõjakooli kadett Rudolf Bruus Vermetit SÜÕ üheks parimaks õppejõuks, kes olevat suutnud niivõrd huvitavalt esitada oma aineid, et isegi aastakümneid hiljem meenusid Bruusile Cannae ja Marne'i lahing Vermeti esituses¹¹⁸. Paraku erineb Bruusi hinnang Vermetile täiesti Sõjaväe Tehnikakoolis 1930. aastate lõpus õppinud Victor Orava omast, mille järgi kutsuti Vermetit „Moltkeks“, sest ta polevat olnud sugugi hea kõnemees¹¹⁹. Orava arvates esitati sõjakunsti ajalugu kuivalt ning see jättis kuulajad aine suhtes ükskõikseks. Sellegipoolest märkis Orav, et sõjakunsti ajaloo ei räägitud ainult ajaloosündmustest, vaid analüüsiti ka tähtsamaid lahinguid. Just see olevat pakkunud õppuritele suuremat huvi.¹²⁰

1933. aastal aspirantide klassis õppinud Elmar-Johannes Tulviste (Tartu Ülikooli hilisema rektori Peeter Tulviste isa) meenutas, et Vermet valmistus alati hoolikalt loenguteks maailmasõja ajaloo ja tugines üksikasjalikule konspektile. Talle polevat meeldinud, kui kuulajad segasid teda küsimustega loengu ajal. See tekitas mõnikord arusaamatusi nendega, kes püüdsid Vermeti loenguid üles kirjutada, kuid ei jõudnud lektoriga sammu pidada.¹²¹ Teiste mälestuste järgi polevat Vermet suutnud Vabadussõja ajaloo aspirantidele õpetada gümnaasiumi õppekavaga võrreldes midagi uut peale lahingute üksikasjaliku kirjelduse¹²². Samuti polevat ta Vabadussõja ajaloo loengutel kunagi tunnis kasutanud topograafilisi kaarte ega lahinguskeeme, vaid

¹¹⁶ **Seene** 2011, lk 79.

¹¹⁷ **Villemson** 2006, lk 42, 60.

¹¹⁸ **Lindsaar** 1962, lk 63.

¹¹⁹ **Orav** 2006, lk 162.

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ **Tulviste, E.-J.** 1977. Sõjakoolis aspirantide klassis 1933–1934. – Seene, A. (koost) 2020. Tondipoisid. Vabariigi sõjakoolide kasvandike mälestusi rahu- ja sõjapäevilt (1919–1945). Viimsi: Eesti Sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum, lk 145.

¹²² **Põld, U.** 2010. Aspirandina Sõjakooli patareis ja Soomusrongirügemendis Tapal 1938–1940. – Seene, A. (koost) 2020. Tondipoisid. Vabariigi sõjakoolide kasvandike mälestusi rahu- ja sõjapäevilt (1919–1945). Viimsi: Eesti Sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum, lk 155.

„võristas kohanimed, kuupäevad ja lahingud konspektist maha“, eeldades, et Eestimaa kaart on õppuritel peas¹²³.

Vermeti arusaama sõjaajaloost ja põhimõtted sõjaajaloo ainete õpetamisest saab välja selgitada tema koostatud õpiku põhjal, mille sissejuhatuses on ta mõned neist välja toonud. Näiteks pidas Vermet sõjakunsti oskuseks kasutada sõjas võitlusjõude otstarbekalt ja eesmärgipäraselt. Tema arvates pidi sõjakunsti ajalugu käsitlema ja uurima rahvaste ajaloo ja eri ajastutel kasutatud relvajõudude komplekteerimise viise ja organisatsiooni ning lahingulist ettevalmistust, varustamist ja kasutamist. Lisaks pidi sõjakunsti ajalugu arvestama sõjakunsti mõjutanud psühholoogilis-sotsiaalseid, poliitilisi, majanduslikke ja ajaloolisi tegureid. Viidates Svetšinile, pidas Vermet sõjakunsti ajalugu kultuuriajalooliseks distsipliiniks.¹²⁴ Tombergi mõjul ja Vermeti tõlgenduses pidi sõjakunsti ajalugu distsiplineerima uurija mõistust, arendama uurijas reaalsuse mõistmist, harjutama teda nägema tervikpilti, looma seoseid sündmuste ja põhjuste vahel ning õpetama kriitiliselt suhtuma kõigisse sõjaajaloolistesse küsimustesse¹²⁵.

Mõnikord võidi lektori auditoorset tööd kontrollida, kuid seda vaid Kaitsevägede staabiülema loal. Õppejõudude töö hindamiseks moodustati komisjon, kes teavitas lektorit eelseisvast kontrollist kaks päeva ette. Seejärel pidi lektor ette valmistama 45-minutilise näidistunni. Kontrolli käigus hindas komisjon õpetamise sisulist ja pedagoogilist külge. Sisulise poole pealt vaadati, kas lektor tarvitab kuulajatele arusaadavat keelt ning kasutab õigeid mõisteid ja definitsioone. Pedagoogika vallas vaadati, kas lektor oskab näitlikustada ning tuua seoseid praktiliste ja ajalooliste näidetega (ajaloost erineva aine puhul), kas tal on selge diktsioon, kas keel ja lauseehitus on grammatiliselt korrektne ning kas ta saavutab tunni eesmärgid. Komisjonil võis olla kolm liiget, kellest üks oli SÜÕ esindaja (ilmselt reeglina SÜÕ ülem), Kaitsevägede staabi vastava eriala osakonna esindaja ning väljaõppe eest vastutanud Kaitsevägede staabi VI osakonna esindaja.¹²⁶ Paraku ei ole õnnestunud leida ühtegi hindamistulemust SÜÕs sõjaajalugu õpetanud lektorite kohta. Kuid

¹²³ **Loosberg, P.** 2010. Mälestusi Eesti Vabariigi Sõjakoolist. – Seene, A. (koost) 2020. Tondi-
poisid. Vabariigi sõjakoolide kasvandike mälestusi rahu- ja sõjapäevilt (1919–1945). Viimsi:
Eesti Sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum, lk 161.

¹²⁴ **Vermet, J.** 1939. Sõjakunsti ajalugu. 1. osa: Sõjakunsti areng vanade klassikarahvaste aja-
järgust Napoleoni ajajärgu lõpuni. Tallinn: Sõjavägede Staabi VI Osakond, lk XV.

¹²⁵ *Ibid.*, lk XVI.

¹²⁶ **Salajane akt SÜÕ lektori tunnivaatluse kohta** 2.10.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574,
leht 214.

igal juhul võib arvata, et lektorite töösse suhtuti Eesti sõjaväes täie tõsidusega. Kogu eespool toodud kirjeldusest ja analüüsist võib teha üldisema järelduse, et sõjaajaloo õpetamine oli tihti isikupõhine ehk sõltus paljuski ainet õpetanud lektorist ja tema oskusest äratada kuulajates huvi aine vastu.

6. Sõjaajaloo õpetamine SÜÕs

1920. aastate algul peeti Sõjakooli õppemetoodikat iganenuks, esitusviisi liiga teoreetiliseks ning kogu kuvandit vana- ja venemeelseks. Pealegi nõudsid venekeelsed loengud kuulajatelt suurt keskendumist, mis pikapeale väsitas ära.¹²⁷ Nagu sai juba varem mainitud, ei võetud Vene emigrantidest lektoreid Sõjakooli klassides tõsiselt ning nende kohta levitati kadettide seas hulganisti anekdoote¹²⁸. Kuid siin tekkib küsimus: kas sõjaajaloo õpetamise metoodika muutus pärast professor Baiovi lahkumist tõhusamaks? Seene arvates hakkasid Reegi reformi tulemusel 1928. aastal käivitatud uue sõjaväelise hariduse süsteemis domineerima praktilise suunitlusega tööd. Lisaks taktikatundidele toob Seene eriti välja väljasõite ja ekskursioone sõjaajaloolistel teemadel.¹²⁹ Siiski jääb arusaamatuks, kui kiiresti viidi need muudatused sõjaajaloo ainetes sisse.

Oma programmilises artiklis sõjaväelise hariduse ümberkorraldamisest kirjutas Reek, et sõjaajaloo distsipliinide õpetamisel peab õppejõud senisest rohkem rakendama aktiivõppemeetodeid. Sõjakunsti ajaloos, kuid eriti maailmasõja ja Vabadussõja ajaloos, ei pea lektor keskenduma kogu sündmustiku üksikasjalisele kirjeldamisele, vaid üksiklahingute analüüsile. Selles analüüsis tuleb välja tuua lahingu ettevalmistuse, juhtimise, sõjatehniliste vahendite kasutamise ja relvaliikide koostöö aspektid. Konteksti õpetamiseks peab varem tekstina esitatud faktid visualiseerima skeemide ja tabelite abil ning paigutama need auditooriumi seintele. Vastavalt sellele tuleb sõjaajaloo õpetamine SÜÕs ja eriti Sõjakoolis täielikult ümber korraldada.¹³⁰

¹²⁷ Seene 2011, lk 42–44.

¹²⁸ Lindsaar, P. 1977. Värskä. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, lk 18.

¹²⁹ Seene 2011, lk 48.

¹³⁰ Reek 2015, lk 391.

Pilt 3. Vanema põlvkonna professor selgitab Sõjakooli koolilajatele I maailmasõja sündmusi ja strateegiat, mis näeb klassis välja koolilise etendusena. Karikatuur: Sõdur, nr 6–8, 1928, lk 334

Reegi muudatuste sisseviimisel otsustati 1927. aastal korrigeerida veidi Sõjakooli kadettide ja aspirantide õppekavasid. Omaette eesmärgiks sai püüde muuta Sõjakooli õppekavad praktilisemaks. Sellepärast pidas SÜÕ juhtkond vajalikuks suurendada praktiliste tundide arvu teoreetiliste klassitundide arvelt. Seejuures rõhutati, et praktiliste tundidena on vaja just riviõpet. Siiski võib pidada suurimaks saavutuseks õppetunni lühendamist: pooleteisttunnine loeng asendati 50-minutilise õppetunniga.¹³¹

1938.–1939. aastal kadettide klassis õppinud Maksim Graeuri konspektide ja kodutööde põhjal saab teha mõningaid järeldusi õppetöö kohta muu hulgas ka sõjaajaloo ainetes. Näiteks järgiti maailmasõja ajaloo aines täpselt Reegi põhimõtet keskenduda sõja manööveretappidele 1914. ja 1918. aastal

¹³¹ SÜÕ ülema seletuskiri Sõjakooli õppekava juurde 1927. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1077, leht 87. Nagu Kõrgemas Sõjakoolis, võeti ka Sõjakoolis suund praktiliste õppetundide arvu suurendamisele ja seda teoreetiliste ainete arvelt. Seda tehti ülalpool kirjeldatud põhjustel. 1928. ja 1936. aastal kinnitatud õppekavas oli kadettide klassis rohkem kui 70% ning aspirantide klassis kuni 90% praktilisi aineid (Seene 2011, lk 53, 55, 69).

mitme lääne- ja idarinde operatsiooni näitel. Konspektide põhjal võib öelda, et suurema osa tunnist rääkis lektor Vermet operatsiooni kulgemisest kuu-päeva täpsusega ning tunni teises osas andis sellele kompleksse hinnangu. Operatsioonide käsitus oli üpris detailne ning sisaldas andmeid eri taseme üksuste manöövritest alates brigaadi tasemest kuni armeeni välja.¹³² Vabadussõja ajaloo aines pöörati aga vastupidi suurem osa auditoorse töö ajast tähelepanu lahingute analüüsile. Ühest küljest oli käsitletavaid lahinguid palju, kuid teisest küljest võimaldas operatsioonianalüüs (sh hinnangud vastaspoolte tegevusele ja saadud õppetunnid) kadetidel ilmselt paremini luua seoseid oma teenistusega rühma ja kompanii tasandil.¹³³

SÜÕ õppetöö kohta saab mõtteainet eri aegadel avaldatud mälestustest. Kuigi Lindsaar on kirjutanud ilukirjandust, peegeldab tema looming olulisel määral Sõjakoolis toimunud õhkkonda ja sündmuste tausta¹³⁴. Nii kirjutab ta, et õppetöös oli loengute osatähtsus väga suur. Sõjakoolis nõudis pidev loengute kuulamine pingelist tähelepanu ja väsitab nii, et paljud tukkusid pingi peal või all. Kuna kadetid olevalt paremini tundnud lektoreid kui aspirandid, siis teadsid nad täpselt, kelle loengus saab magada ja kelle loengus mitte. Lektorite eneseväärikus ei lasknud neil teha märkusi ei magavatele ega tukkuvatele kuulajatele, mistõttu auditooriumis tekkis piinlikke olukordi. Samas võib Lindsaare kirjandusteostest järeldada, et vaatamata kõigele olid lektorid aspirantidele vaieldamatuks autoriteediks juba seetõttu, et suurem osa neist oli läbi teinud Vabadussõja.¹³⁵

Ajaloo ained tekitasid aspirantides elavat huvi. Loengute järel esitati palju küsimusi ja vastuväiteid, mis põhinesid „rahvasuus liikunud kuuldustel“. Näiteks tekitas küsimusi Tannenbergi lahing ehk Ida-Preisi operatsioon. Aspirandid esitasid täpsustavaid küsimusi 2. armee ülema kindral Samsonovi tegevuse kohta. Tannenbergi lahing kui üks põhjalikumalt käsitletud juhtumeid olevalt olnud moes, sest seda õpetati nii aspirantide kui ka kadettide klassis.¹³⁶

¹³² **Lipnik Maksim Graueri konspekt aines Maailmasõja ajalugu** (*sine anno*, 1938. või 1939. aasta). Kaitseväe Akadeemia Muuseumi arhiiv 654-1-1, pagineerimata.

¹³³ **Lipnik Maksim Graueri konspekt aines Vabadussõja ajalugu, lahingute tulemusi, hindeid ja õpiseid** (*sine anno*, 1938. või 1939. aasta). Kaitseväe Akadeemia Muuseumi arhiiv 654-1-2, pagineerimata.

¹³⁴ **Seene** 2011, lk 34.

¹³⁵ **Lindsaar** 1962, lk 16–18, 159–160.

¹³⁶ *Ibid.*, lk 160–162, 231.

Pilt 4. Kadetid valmistuvad eksamiks Vabadussõja ajaloo, Tondil 1936. Kaitseväe Akadeemia muuseumi arhiivkogu

Vabadussõja ajaloo tunnid kutsusid kuulajates esile suuremat huvi, sest selle sõja sündmustega oli paljudel õppuritel rohkem isiklike kokkupuuteid ja need äratasid emotsioone. Pealegi langes Vabadussõda aspirantide ja kadettide lapsepõlveaega. Aspirandid püüdsid alati täiendada lektorit isiklike mälestustega ning jagasid oma muljeid pärast loenguid. Eriti sisukaks aruteluks läks vintpüsside puhastamise ajal, mil aspirantidel oli aega meenutada hetki Vabadussõjast: kes mida üle elas, kas keegi nägi punaterrori ohvreid, kes jäi sõjategevusele jalgu või mäletas mõnda laulu.¹³⁷

Omapärase mitteformaalse viisi sõjaajaloo õpetamiseks pakkusid Petseri lõunalaagris lõkke ääres vabas vormis räägitud lood. Lindsaar kirjeldab, kuidas üks kolonelihärra meenutanud oma teenistust Vene armees ja osavõttu maailmasõjast ning aspirandid kogunenud ringi ja kuulanud tähelepanelikult¹³⁸. Sellise tegevuse kaudu olid õppejõud õppuritele lähemal ning seeläbi saavutasid nad ilmselt veelgi suurema autoriteedi.

Kirjanik Karl Ehrmann (Eerme) kirjeldas 1930. aastal ilmunud ilukirjanduslikus teoses „Sõdurite elu“ muu hulgas aspirantide teenistust Sõjakoolis 1928. aastal. Nii nagu Lindsaare teosed, oli ka „Sõdurite elu“ autobiograafiline

¹³⁷ Lindsaar 1962, lk 161.

¹³⁸ *Ibid.*, lk 245–246.

ja seotud autori isiklike kogemustega ajateenistuses Eesti sõjaväes. Puudutades teenistust Sõjakoolis, mida ta nimetas „Tondipõrguks“, märkis ta, et see oli kõige huvitavam aeg tema teenistusest. Samamoodi kui Lindsaar kirjeldas ta aspirantide emotsioone ning tõi välja õpetamise hea korralduse. Kui aspirantide klassi sisseastumisel oli Ehrmanni sõnul kõikidel ajateenijatel suur huvi ja innustus õppimise vastu, siis pärast uute oludega harjumist õppisid nad sellegipoolest õppimisest viilima. Ta märkis, et õpingud olid valdavalt teoreetilised ning koosnesid enamasti loengutest, mis muutsid osa aspirante loiuks ja ükskõikseks. Mõne aja möödudes olevat aspirandid lõõnud käega „lektorite pateetilistele seletustele, kuidas Roomas võideldi“, ning õppejõudude jutt tuli „ühest kõrvast sisse ja läks peatamata teisest välja“.¹³⁹

Reegi ettepanekud muutusteks tunduvad loogilised ja asjakohased, võrreldes Vene vanema generatsiooni õpetamispraktikaga. Kuid vaatamata sellele, et Reek nõudis aktiivõppemeetodite kasutamist sõjaajaloo õpetamises juba 1926. aastal, ei muutunud olukord isegi 1936. aastaks ning õppetöös domineerisid jätkuvalt loengud. Muutusi didaktilises lähenemises oli SÜÕs sõjaajaloo õpetamisel veidi rohkem märgata alles 1936/37. õppeaastal, kui SÜÕ tegevusaruandes kirjutati, et esimest korda viidi sõjaajaloo õpetamises raskuspunkt kuulajate iseseisvatele uurimustele ja nende tulemuste ettekandmisele¹⁴⁰. See pidi ilmselt tähendama, et õppetöö oli tasapisi muutumas õppijakeskseks.

Arvestades Reegi püüet kasutada aktiivõppemeetodeid ning 1936.–1937. õppeaasta kohta koostatud SÜÕ aruannet, võiks arvata, et 1930. aastate teisel poolel oli tõesti midagi muutunud. Sellepärast on siinkohal eriti olulised 1934.–1938. aastal Sõjakoolis õppinud Rudolf Bruusi mälestused. Nii meenutas Bruus, et loengute jaoks Tondile ehitatud kahekorruselist abihoonet kutsusid õppurid „nelossiks“¹⁴¹. Sellega ilmselt viidati asjaolule, et teoreetiline õppemetoodika oli jätkuvalt ühekülgne, esitusviis kuiv ega haaranud auditooriumi. Samas tunnistas Bruus, et sõjaajaloo ained – sõjakunsti, maailmasõja ja Vabadussõja ajalugu – olid ühed huvitavamad sõjakooli õppeainetest. Nagu juba mainitud, seostas Bruus sõjaajaloo ainete head õpetamist just lektori omadustega¹⁴².

¹³⁹ Ehrmann, K. 1930. Sõdurite elu. Võru: Tähe, lk 245.

¹⁴⁰ Sõjaväe Õppeasutuste tegevusaruanne 1.4.1936–31.3.1937. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-524, leht 58.

¹⁴¹ Bruus, R. 1996. Mälestusi Eesti Vabariigi sõjakoolist 1934–1938. – Talts, V. (koost). Mälestusi Eesti Vabariigi sõjakoolist. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia, lk 56.

¹⁴² *Ibid.*, lk 63.

Sõjaajaloo õpetamisel SÜÕs võib üsna huvitavaks praktikaks pidada õppurite iseseisvat ettevalmistust enne õppima asumist. Kõrgemasse Sõjakooli sisseastujatelt nõuti sõjaajaloos põhjalikku teoreetilist ettevalmistust, mis pidi andma kuulajatele ainekursuseks vajaliku tausta ehk faktiteadmised. Nii sai õppejõud auditoorse töö ajal keskenduda rohkem sisulistele aruteludele¹⁴³. On märkimisväärne, et 1930. aastatel soovitati Kõrgemasse Sõjakooli sisseastumiskatseteks ettevalmistumisel kasutada sõjaajaloo alal vähemalt kolme raamatut: Svetšini „Istoriija vojennago iskusstva“, Delbrücki „Geschichte der Kriegskunst“ ja professor Baiovi „Istoriija vojennago iskusstva“¹⁴⁴. Sõjaajaloo katsetel nõuti kandidaadilt olulisemate ajaloosündmuste täpset tundmist, avarat ülevaadet üksikute sündmuste tähtsusest ja mõjust üldise ajaloo kontekstis ning oskust teha järeldusi ajaloo õppetundidest¹⁴⁵.

Sellisest praktikast ning suurest ainemahust lähtudes tegi Grabbi 1934. aastal ettepaneku muuta Kõrgemas Sõjakoolis maailmasõja ajaloo aine õppijakesksemaks ning lasta loengu kuulajatel endil koostada suulisi ettekandeid olemasoleva õppematerjali põhjal. Grabbi arvas, et selline õppemeetod arendaks iseseisvat õppimis- ja esinemisioskust ning „laiendaks ajaloo tundmist“. Grabbi leidis, et teisel õppeaastal ette nähtud kümme tundi võiks sisustada kahe juhtumianalüüsiga, milleks ta pakkus Ardennide lahingu 1914. aasta augustist ja/või Masuuria talvelahingu 1915. aastast. Juhtumianalüüsise ettevalmistamiseks palus Grabbi vabastada õppejõud täielikult teiste ülesannete täitmisest.¹⁴⁶ Ilmselt pakkusid sellised juhtumianalüüsid aine kuulajatele väga elavat huvi. Lisaks võib ülaltoodu põhjal arvata, et Reegi soovitud aktiivõppemeetodid võeti kiiremini kasutusele ennekõike Kõrgemas Sõjakoolis ja alles siis juba Sõjakooli klassides. Igal juhul kulus Reegi mõtete elluviimiseks vähemalt kaheksa aastat.

Aktiivõppemeetodite üks väljund oli näiteks nõue, et Kõrgema Sõjakooli õpilased pidid talveperioodil läbi töötama ja ette valmistama ettekande ühe konkreetse lahingu kohta maailmasõja ajaloo teisel õppeaastal planeeritud juhtumianalüüsiks. Selliseks juhtumianalüüsiks määrati 1934. aastal

¹⁴³ Grabbi 1934, leht 83.

¹⁴⁴ Raamatuid, milliseid võib kasutada ettevalmistamisel sisseastumise katseteks Kõrgemas Sõjakooli 1934. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 17.

¹⁴⁵ Nõudmised Kõrgemasse Sõjakooli sisseastumise katsetel 1934. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 18.

¹⁴⁶ Grabbi 1934, leht 83.

Kõrgemas Sõjakoolis Ardennide lahing (21.–25.8.1914)¹⁴⁷. Ei ole päris selge, miks valiti just see lahing, mis oli osa nn piirilahingust (sks *Grenzschlachten*, ingl *Battle of the Frontiers*)¹⁴⁸. Võib arvata, et lahingu analüüsiga sooviti välja tuua manööversõja elemente, mis iseloomustasid maailmasõja esimesi lahinguid. Samas leiab maailmasõja ajaloost teatavasti teisigi näiteid sellest, kui prooviti sooritada manöövrit nii lääne- kui ka idarindel. Prantsusmaa sõjakogemuse eelistamises võib ilmselt ära tunda SÜÕ õppejõudude seas 1920. aastate teisel poolel levinud moe ja Prantsusmaa sõjaväelise hariduse mõju.

Juhtumianalüüs jaotati kahte praktilisse ossa. A-osas analüüsiti põhjalikult „Ardennide lahingu strateegilist ja operatiivset külge“ ning B-osas lahingu „operatiivset ja taktikalist külge“. Alguses anti sõjatandrile üldine iseloomustus, tutvustati sõdinud osapoolte jõudusid, operatsiooni ettevalmistust, loeti ette ülemjuhatause direktiivid, ülesanded armeedele ja korpustele ning seejärel hakati olukorda läbi mängima korpuste, diviiside ja rügementide tasemel. Seejuures diviisi ja rügemendi tasandil tutvustati üksikasjalikult lahingukäske 22. augusti tegevuse kohta. Juhtumianalüüs lõppes kohtumislahingu kohta järelduste tegemisega ning toodi välja „sakslaste taktikalise edu põhjusi“.¹⁴⁹ Mõningate mälestuste põhjal võib öelda, et tähtsamate lahingute analüüs pakkus õppuritele 1930. aastatel suuremat huvi kui tavapärased teoreetilised sõjaajaloo sündmusi kirjeldavad loengud¹⁵⁰.

Sõjaajaloo õppimise lisaväljundiks olid Kõrgema Sõjakooli õpilaste koostatud sõjaajalooteemalised lõputööd. SÜÕ õppetöö kohta säilinud dokumentidest võib teha järelduse, et Kõrgema Sõjakooli lõputööde teemade valikule ja koostamise põhimõtetele hakati SÜÕs pöörama väga tõsist tähelepanu 1930. aastate esimesel poolel. 1933. aastal koostati Kõrgema Sõjakooli jaoks lõputööde koostamise juhend, mille kinnitas Kaitsevägede staabiülem kindral Tõrvand isiklikult. Selle juhendiga sätestati muu hulgas, et sõjaajaloo lõputööd ei pea sisaldama praktilist osa. Sõjaajaloo teemadel kirjutatud autoritelt nõuti, et nad teeksid „kokkuvõtteid neist järeldustest ja õpistest, mis vääriavad tähelepanu praegusaja sõjategevuse seisukohalt eeskätt meie oludes“¹⁵¹.

¹⁴⁷ **Aine Maailmasõda ainekava** 1934. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 84. [**Aine Maailmasõda ainekava** 1934]

¹⁴⁸ **Rostunov, I. I.** 1975. *Istoriija Pervoi Mirovoi voinõ 1914–1918*. T. 1. Moskva: Institut vojennoi istorii ministerstva oboronõ SSSR, i-vo Nauka, s. 282–283.

¹⁴⁹ **Aine Maailmasõda ainekava** 1934, leht 85.

¹⁵⁰ **Orav** 2006, lk 162.

¹⁵¹ **KS lõputööde koostamise juhend**. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 8.

Kui palju kirjutati Kõrgemas Sõjakoolis toona sõjaajaloo teemadel? Esimesest viienda lennuni analüüsiti 64 tööst kaheksas sõjaajaloo teemasid (12%). Peamiselt käsitleti Vabadussõja ja maailmasõja lahinguid. Lisaks olid üsna populaarsed sõjakunsti teemad. Üldiselt paistab, et sõjaajaloo aspekte kasutati pea kõikides Kõrgema Sõjakooli lõputöödes¹⁵². Kuuendal lennul lisandus veel neli sõjaajaloo teemat (kokku oli toona lõputöid 29)¹⁵³. See näitab ühest küljest küll vähest huvi ajaloo vastu, kuid teisest küljest huvi mõningast kasvu.

Nii kirjutati 1936. aastal 31 lõputööst juba 11 (35%) sõjaajaloost. Kõik esitatud teemad olid seotud maailmasõja ja Vabadussõja õppetundidega taktika, operatiivkunsti, vägede varustamise ja eri relvaliikide kasutamise alal lahingus.¹⁵⁴ Võib arvata, et Kõrgema Sõjakooli õpilaste huvi sõjaajaloo teemade vastu võrreldes eelnevate aastatega kasvas oluliselt.

Kõrgemas Sõjakoolis tutvuti põhjalikult Läti sõjaakadeemilisel kursusel kirjutatud diplomitöödega, milles käsitleti 1930. aastate algul märkimisväärset hulgal ajaloo teemasid (u 30%). Nendes töödes oli strateegia, operatiivkunst, sõjasotsioloogia ja -psühholoogia hästi läbi põimitud. On huvitav, et kui Eestis valitud ajalooteemad piirdusid 20. sajandi relvakonfliktidega, enamasti maailmasõja ja Vabadussõjaga, siis Lätis kirjutati mõned dissertatsioonid 19. ja isegi 18. sajandi sõjaajaloost. Üks töö oli pühendatud väga aktuaalsele teemale – Eesti-Läti koostööle võimaliku konflikti puhul Venemaaga.¹⁵⁵

Sõjaajaloolisi teadmisi ja ennekõike Vabadussõja kogemusi kasutati Kõrgemas Sõjakoolis ohvitseride taktikalistel väljasõitudel tuleviku sõjandriks, milleks ülemjuhatause arvates olid Eesti Vabariigi piirialad¹⁵⁶. Näiteks korraldati Kõrgemas Sõjakoolis 1935. aasta suvel kolm taktikalist väljasõitu maastikule, mis hõlmas 2. diviisi sõjategevuse ala Vabadussõjas (Irboska ja selle ümbrus, Laura ja selle ümbrus ning Vastseliina ja Petseri ala)¹⁵⁷. 1936. aastast Sõjaväe Tehnikakoolis õppinud Victor Orav on maininud

¹⁵² **KS I, II, III, IV, V lennu väitekirjade nimestik** 1933. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 1–5.

¹⁵³ **Kõrgema Sõjakooli VI lennu väitekirjade nimestik** 30.3.1933. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 6–7.

¹⁵⁴ **Kõrgema Sõjakooli VII lennu lõpetajate väitekirjade teemade nimestik** 8.2.1936. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 141–143.

¹⁵⁵ **Kara akademisko kursu diplomdarbu saraksta** (*sine anno*, ilmselt 1933 või 1934). Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 11–15.

¹⁵⁶ **Piirimäe** 2017, p. 133; **Kõrgema Sõjakooli kirjavahetus** 1935. August. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1715, leht 291.

¹⁵⁷ **SÜÕ ülem Kaitseväge ülemjuhatajale** 28.6.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 781.

sõjaajaloo õppega seoses ekskursioone lahingupaikadesse Jõelähtmel, Aegviidus, Tapal, Riigikülas ja Narvas. Paraku jäi neil sõjaajaloo õppereisidel osalenule meelde vaid meelelahutuslik aspekt.¹⁵⁸

SÜÕ kogemust väljasõitude organiseerimisel pakuti kasutamiseks ka väeosadele. 1935. aastal esitas 2. diviisi ülem kolonel Traksmaa, kes tegeles Vabadussõja sõjaajaloo uurimisega, ülemjuhataja Laidonerile ettepaneku viia Kõrgema Sõjakooli eeskujul 2. diviisi väeosad ekskursioonidele Vabadussõja lahinguväljadele. Ekskursioonide eesmärk oli õppida tundma väeosade ajalugu. Väljasõidud ja ekskursioonid tuli korraldada väeosade ohvitseride ja allohvitseride kogude kuludega ning kaadrikaitseväelaste vabast ajast, s.t nädalavahetusel. Üritustest pidid osa võtma väeosade koosseis ja mõned reservohvitserid. Ekskursioonide ajal oli kavas pidada lahingupaikades ettekandeid. Laidoner kirjutas ettepanekule oma resolutsiooni „nõus“, mis tähendas, et ilmselt oli ta Traksmaga ühte meelt, et „sõjaajaloolised ekskursioonid omavad suurt tähtsust meie kaitseväe kaadri ettevalmistamisel“¹⁵⁹. Traksmaa pakutud sõjaajaloolised ekskursioonid hõlmasid laia ala – kohti Petserimaal, Võrumaal, Tartumaal ja Virumaal¹⁶⁰.

7. Eksamid

Nagu eelmises peatükis sai mainitud, toetasid 1930. aastate keskel SÜÕ sisseastumiseksamid tulevast õppeprotsessi. Eksamiteks ette valmistudes pidid kandidaadid sõjaajaloo aineid iseseisvalt õppima ja omandama neis teoreetilised teadmised. Sisseastumiseksamite korraldamine sai kindlaks reegliks 1936. aastal, kui Kõrgema Sõjakooli VIII lennu komplekteerimisel juhtis SÜÕ juhtkond Kaitsevägede staabiülema tähelepanu sellele, et maailmasõja ja Vabadussõja ajaloo ainetes oleks otstarbekas õppekavad niimoodi ümber kujundada, et kandidaadid peaksid sisseastumiskatseteks iseseisvalt omandama teoreetilised baasteadmised, et hiljem saaks keskenduda konkreetsete operatsioonide iseseisvale uurimisele. Lahtiseks jäi vaid see, milliseid operatioone käsitleda. Lisaks ei peetud vajalikuks sõjaajaloo ainete (sõjakunsti evolutsioon, maailmasõja ajalugu ja Vabadussõja ajalugu) õpetamise jaotamist

¹⁵⁸ Orav 2006, lk 148–154.

¹⁵⁹ 2. diviisi ülem kolonel Traksmaa ülemjuhataja kindral Laidonerile 3.4.–6.4.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 4.

¹⁶⁰ 2. diviisi sõjaajalooliste ekskursioonide kava 16.4.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 5.

kahe aasta peale.¹⁶¹ Ilmselt kirjutati just sellest ajast alates sisseastumiseksamite eesmärk täiesti ametlikult õppekavasse, s.t sellest sai õppeprotsessi ametlik, läbimõtestatud ja kavandatud osa. Kui see põhimõte on arusaadav, siis tekib küsimus: mis mahus tuli need teadmised omandada? Mille poolest erinesid sisseastumiseksamid lõpueksamitest sõjaajaloo ainetes?

1935. aastal pidid Kõrgemasse Sõjakooli astujad sooritama suulised sisseastumiskatsed muu hulgas kolmes sõjaajaloo aines: sõjakunsti, maailmasõja ja Vabadussõja ajaloos. Kõrgemasse Sõjakooli lähetatud ohvitseridelt nõuti nii suulist kui ka kirjaliku eksamineerimist üldsõjaajaloos, mis hõlmas Prantsuse-Preisi sõda, Vene-Jaapani sõda, maailmasõda ja Vabadussõda.¹⁶² Sõjaajaloo teadmiste omandamise nõue pidi Kõrgema Sõjakooli juhtkonna arvates looma sellise olukorra, et koolis ei tulnud enam käsitleda elementaarseid faktilisi teadmisi maailmasõjast ja Vabadussõjast, vaid sai hakata sõjaajalugu teaduslikult käsitlema¹⁶³.

Kui heita pilk Kõrgema Sõjakooli sisseastumiseksamite sisule, siis selgub, et 1930. aastate algul oli näiteks sõjakunsti ajaloos 27 eksamipiletit, mis käsitlesid väga erinevaid sõjaajaloo teemasid alates Friedrich Suure ajajärgust kuni Mukdeni lahinguni. Üpris palju tähelepanu pöörati Napoleoni sõdadele (12 piletit), seega oli vaja Napoleoni ajastut väga hästi tunda. Küsimuste seas olid näiteks Regensburgi operatsioon (1809) ning Austerlitz, Jena-Auerstedti ja Leipzigi lahing. Eksamineeritav pidi olema võimeline looma seoseid sõjapidamise põhimõtete ja taktika vahel Napoleoni ja Friedrich Suure ajajärgul ning neid võrdlema. On huvitav, et seda kõike tuli osata veel enne ainekursuse algust ning seda üksnes kadettide klassis õpitu ja iseseisva ettevalmistustöö põhjal. Lisaks võidi eksamil küsida Krimmi sõja põhjuste, vastaspoolte jõudude ja poliitilise olukorra kohta ning paluda esitada lühiülevaade operatsioonidest Krimmi poolsaarel. Eraldi võidi küsida Inkermani lahingu analüüsi. Eksamiküsimused puudutasid veel Itaalia sõda (1859), Ameerika kodusõda (1861–1865), Prantsuse-Preisi (1870–1871), Vene-Türgi (1877–1878) ja II buuri (1899–1902) sõda. Lähiajaloo oli kolm piletit Vene-Jaapani sõja kohta. Sisseastujatele võidi esitada küsimusi Vene-Jaapani sõja osapoolte sõjaplaanide, Port Arturi kaitsmise ning Liaoyangi, Shaho ja Mukdeni lahingu

¹⁶¹ KVÜÖA ja Kaitseväe staabi kirjavahetus 1936. Märts. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 1311.

¹⁶² Kõrgemasse Sõjakooli sisseastumise tingimuste muutmine. Kõrgema Sõjakooli tegevusaruanne 1.4.1935–31.3.1936. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 154–155.

¹⁶³ *Ibid.*, leht 155.

kohta.¹⁶⁴ Sellest võib teha järelduse, et ettevalmistumine sisseastumiseksamiks pidi ilmselt nõudma tõsisemaid pingutusi. Pealegi ei olnud eksam sõjakunsti ajaloos ainus, sellele lisandusid veel sisseastumiskatse Vabadussõja ja maailmasõja ajaloos.

Ka Vabadussõja aines eeldati sisseastumiseksamil äärmiselt põhjalikku ettevalmistust. Lektor Traksmal oli selles aines 1935. aastal eksamil 33 eksamipiletit, iga pilet koosnes kolmest küsimusest, millest esimene puudutas sõjalis-poliitilisi sündmusi Vabadussõja eelõhtul, teine Vabadussõja lahinguid operatiiv-taktikalisel tasandil ning kolmas strateegia aspekte nii sõjanduse, poliitika kui ka majandusega seoses¹⁶⁵. Küsimused katsid hiljem tundides käsitletud teemasid ehk olid ainekavaga täielikus kooskõlas.

Maailmasõja aines (lektor Grabbi) oli 15 sisseastumiseksami piletit ning kõik need ühtisid samuti tundides käsitletud teemadega¹⁶⁶. On huvitav, et ainsaks kohustuslikuks materjaliks eksamiks ettevalmistumisel oli SÜÕS 1932. aastal välja antud lektor Herbert Grabbi loengukonspekt¹⁶⁷.

Strateegia aines (lektor kindralmajor Brede) oli 21 sisseastumiseksami küsimust, mis puudutasid enamjaolt ajalugu. Eksamineeritav pidi olema võimeline looma seoseid strateegia, sõjakunsti ajaloo ning sõjateooria vahel. Näiteks küsiti eksamil, mis on „kontsentiline manööver“ Königgratzi lahingu näitel. Küsimuste seas oli Napoleoni ja Friedrich Suure manöövrite võrdlus ning kindralstaabi ülesanded ja tegevus Prantsuse-Preisi sõjas ja maailmasõjas. Üllatavalt palju küsiti sõjateooria kohta, näiteks pidi kursuse lõpuks tundma Napoleoni, Jomini, Clausewitzi, Moltke ja Karl Wilhelm von Williseni kirjatöid. Samuti nõuti tutvumist George Lloyd'i mõtetega ning Lewali, Verdy du Vernois', Colmar von der Goltzi, Schlichtingi, Fochi ja Schlieffeni seisukohtadega. Peale selle pidi teadma Hans von Seeckti, Basil H. Liddell Harti ja Giulio Douhet' teoreetilisi seisukohti.¹⁶⁸

Vaatamata karmidele nõuetele saadi sisseastumiseksamitel võrdlemisi häid tulemusi, sest keskmine hinne oli 8 (12st)¹⁶⁹. 1936. aastal korraldati Kõrgemas Sõjakooli astujatele samuti kolm sisseastumiseksami sõjaajaloo

¹⁶⁴ **Kõrgemas Sõjakooli sisseastumise katse kava sõjakunsti ajaloos** (*sine anno*, ilmselt 1930. aastate esimene pool). Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 19.

¹⁶⁵ **Kaitsekava aines Vabadussõda** 1935. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, lehed 325–326.

¹⁶⁶ **Kaitsekava aines Maailmasõda** 1935. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 329.

¹⁶⁷ **Kõrgema Sõjakooli kirjavahetus** 1934–1935. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, lehed 83–84.

¹⁶⁸ **Kaitsekava aines Strateegia** 1936. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 451.

¹⁶⁹ **Kõrgemas Sõjakooli võistluskatsetega sisse astuda soovijate ohvitseride katsetagajärjed**. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1718, leht 37.

ainetes. Lõpuhinde moodustas aritmeetiline keskmine, mis arvutati välja mitme sõjaajaloo katse põhjal¹⁷⁰. Kui sisseastumiskatsetel hinnati kandidaate 12-punktilises süsteemis (sissesaamiseks tuli saada hindeks vähemalt 7), siis pärast ainete läbimist pandi lõpukatsetel järgmisi hindeid: mitterahuldav, rahuldav, hea ja väga hea¹⁷¹. Konkreetseid hindamiskriteeriume ei olnud ja eksamikomisjon määras lõpuhinde kollektiivselt. Komisjoni kuulusid reeglina neli vanemohvitseri, kelle hulgas oli SÜÕ juhtkonna esindaja, õppejõude ja sõjaajaloolasi. Näiteks 1936. aastal oli sõjaajaloo kaitsekomisjoni esimees SÜÕ ülem kolonel August Kasekamp. Komisjoni liikmed olid varem sõjakunsti ajalugu õpetanud toonane õhukaitse ülem kolonel Richard Tomberg, maailmasõja ajaloo õpetamisega tegelnud Herbert Grabbi ja Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjoni esimees kolonelleitnant Mihkel Kattai.¹⁷² See asjaolu näitab selgelt, kui kõrgelt hinnati tollal sõjaajaloo distsipliine.

Kõrgema Sõjakooliga sarnased põhimõtted kehtisid ka Sõjakoolis. Aspirantidelt, kes soovisid õppida kaadriohvitseriks, nõuti seda, et sõjalistes üldainetes on nende koondhinne vähemalt 8 ning määrustikes ja riviainetes vähemalt 9 (12-punktilises süsteemis). Üksikutes ainetes ei võinud hinne olla alla 7.¹⁷³ Sõjakooli ohvitseride klassi sisseastumise katsekavas, mille ülemjuhataja oli kinnitanud 1935. aastal, nõuti teadmisi eraldi neljas ajalooaines, milleks olid üldine, Eesti, maailmasõja ja Vabadussõja ajalugu¹⁷⁴.

Erinevalt Kõrgemast Sõjakoolist korraldati Sõjakooli kadettide klassi sisseastumisel katseid üldainetes, mille hulka kuulusid üldine ajalugu ja Eesti ajalugu. Eksamid jagati suulisteks, kirjalikeks ja praktilisteks, kusjuures mõlemad ajalooained kuulusid kirjalike katsete hulka. Üldajaloos pidi tundma Prantsusmaa ajalugu, ennekõike 1789.–1799. ja 1830. aasta Prantsuse revolutsiooni, Napoleoni ajastut ning Prantsuse II keisririiki. Lisaks pidid kandidaadid olema tuttavad 1848. aasta revolutsioonidega Euroopas ning USA, Inglismaa, Venemaa, Saksamaa, Itaalia ja Jaapani arenguga 19. sajandi lõpust 20. sajandi alguseni. Samuti tuli tunda maailmasõda ja vastata küsimustele 1917. aasta Vene revolutsiooni, Pariisi rahulepingu, uute riikide tekkimise ning fašistlike liikumiste kohta. Teadmisi kontrolliti Emma Assoni ja Johannes Adamsoni

¹⁷⁰ Eksamiprotokoll 1936, leht 55.

¹⁷¹ *Seene* 2008, lk 108–109.

¹⁷² Eksamiprotokoll 1936, leht 55.

¹⁷³ **Juhend aspirantide valikuks ettevalmistamiseks kaadriohvitserideks** 6.6.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 8.

¹⁷⁴ **Sõjakooli ohvitseride klassi sisseastumise katsekava** 18.11.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 60. [**Sõjakooli ohvitseride klassi sisseastumise katsekava** 18.11.1935]

kooliõpikute põhjal.¹⁷⁵ Eesti ajaloos nõuti teadmisi alates jääajast kuni Tartu rahuni. Kohustuslikuks kirjanduseks olid märgitud Johannes Adamsoni ja Hans Kruusi kooliõpikud.¹⁷⁶ Ajaloo alal nõuti üldiselt olulisemate ajaloo-sündmuste täpset teadmist, ülevaadet ajaloo üksiksündmuste tähtsusest ja mõjust üldise ajaloo kontekstis ning oskust leida ajaloo sündmuste põhjusi ja teha neist järeldusi¹⁷⁷.

Sisseastujate õppekoormus oli märkimisväärselt suur, kuna eksameid oli palju¹⁷⁸. Nagu Kõrgemas Sõjakoolis pidid Sõjakoolis põhjalikud sisseastumiseksamid aitama mitte ainult välja valida parimaid, vaid ka looma eeldused süsteemsete ja süvitsi minevate õpingute jätkamiseks¹⁷⁹. Samas kordas katsekava mitmeid aineid, mida noored olid juba läbinud keskkoolis. Vähendamaks sisseastumiseksamite mahtu, otsustati SÜÕs 1937. aastal loobuda eksamistest mitmes keskkooli aines, näiteks keemias ja füüsikas¹⁸⁰. On huvitav, et seejuures pidas SÜÕ juhtkond kirjalike sisseastumiskatseid kolmes üldaines – eesti keeles, ajaloo ja geograafias – oluliseks just sisseastujate arengutaseme ehk intelligentsuse väljaselgitamiseks¹⁸¹. See asjaolu kinnitab veel kord teesi, et ajalooõpetust hinnati SÜÕs kõrgelt.

Alates 1936. aastast kohustati sõjaväeringkondi korraldama ja juhtima portupeeaspirantide¹⁸² ettevalmistamist sisseastumiseksamiteks nende teenistuse ajal väeosades. Portupeeaspirandiks määrati igas väeosas Kõrgema Sõjakooli haridusega ohvitser.¹⁸³ Praktika näitas siiski, et ettevalmistamine oli raske nii portupeeaspirantidele endile kui ka sõjaväeringkondadele. Portupeeaspirantide sõnutsi ei olnud õpikeskkond väeosas alati soodne, sest teenistusülesannete täitmise, pidevate toimkondade, administratiiv- ja majandustööde ning kitsaste kasarmuruumide (s.t privaatsuse puudumise) tõttu ei saanud õppimisele täiel määral pühenduda. Väeosas plaanitud täiendõppeüritused

¹⁷⁵ **Sõjakooli ohvitseride klassi sisseastumise katsekava** 18.11.1935, leht 62, 65.

¹⁷⁶ *Ibid.*, leht 68.

¹⁷⁷ *Ibid.*

¹⁷⁸ *Ibid.*, leht 106.

¹⁷⁹ **Reek Laidonerile** 15.11.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 108.

¹⁸⁰ **Sõjavägede Staabi VI osakonna õiendus** 1937. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 109.

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² Portupeeaspirant oli Sõjakooli lõpetanud aspirant, kes pärast ajateenistuse lõppu teenis väeosas edasi üleajateenijana, sooritades teenistus- ja juhtimise praktika. Teenistus- ja juhtimise praktika läbimine oli eelduseks Sõjakooli kadettide klassi astumisel.

¹⁸³ **3. diviisi staabi ülem Kaitsevägede Staabi VI osakonna ülemale** 1936. Veebruar. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 190.

jäid tihti erinevatel põhjustel ära.¹⁸⁴ Suurem osa ettevalmistustööst tuli aspirantidel teha iseseisvalt õppekirjanduse põhjal, kuigi iseseisvaks tööks ei jäänud üldse piisavalt aega¹⁸⁵. Samuti ei jätkunud väeosade raamatukogudes alati vajalikke õpikuid, mistõttu pidid portupeeaspirandid omavahel kokku leppima õpikute vahetamises¹⁸⁶. Mõnes väeosas korraldati portupeeaspirantide proovikatseid erinevates ainetes, ka ajaloo. Paraku jäi selline praktika pigem erandiks kui reeglaks. Enamasti õppisid portupeeaspirandid iseseisvalt või võtsid osa väeosas ohvitseridele ja üleajateenijatele korraldatud täiendõppustest¹⁸⁷.

1936. aasta katsel Sõjakooli kadettide klassi pääsemiseks oli 20 sisseaanul ajaloo kirjalikus eksamis keskmine hinne 8,35. Koondarvestuses vastas see küll nõuetele, kuid üksikarvestuses sooritasid täpselt pooled kandidaadid eksami 8st madalamale hindele, mis eeskirjade järgi pidi takistama ohvitseride klassi pääsemist. Sellegi poolest võeti nad ülemjuhataja korraldusel kõik vastu. Vabadussõja ja maailmasõja ajaloo tundmises olid sisseastujate eksamitulemused veidi paremad.¹⁸⁸ Siinkohal on tarvis lisada, et juba varem mainitud Lindsaare romaani põhjal võib arvata, et suulistes teoreetilistes eksamites ei küsitletud aspirante piletite põhjal rangelt¹⁸⁹. Ilmselt korvati sedasi noorte traditsiooniliselt vähest huvi sõjaväelise hariduse vastu ning kõik ettenähtud kohad kadettide klassis said täidetud.

8. Sõjaajaloo õppematerjalid

Professor Baiov jättis SÜÕ-le arvestatava suurusega sõjakirjandusliku pärandi, koostades 1926. aastani mitu konspekti sõjakunsti ajaloost, strateegiast, Eesti sõjageograafiast ja statistikast. Tundub, et tema konspektid olid 1930. aastate

¹⁸⁴ **1. suurtükiväegrupi portupeeaspirant R. Taimre seletuskiri täiendkoolituse kohta** 1936. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 215.

¹⁸⁵ **1. suurtükiväegrupi portupeeaspirant L. Kolgi seletuskiri täiendkoolituse kohta** 16.8.1936. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 216. Teise portupeeaspirandi kinnitusel oli vaba aega alles pärast kl 19 (Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 218).

¹⁸⁶ **Võru-Petseri ringkonna ülem Kaitsevägeade Staabi VI osakonna ülemale** 1936. Veebruar. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 189; **KVÜÕA kirjavahetus** 1936. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 205.

¹⁸⁷ *Ibid.*, leht 200, 205–206, 210.

¹⁸⁸ **Katsete tulemused Sõjakooli ohvitseride klassi sisseastumisel ning ülemjuhataja resolutsioon** 25.8.1936. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 352.

¹⁸⁹ **Lindsaar** 1962, lk 171–172, 191.

lõpuni Eesti ohvitseridele õpikuteks ning aluseks teistele õppejõududele hili-semas õppetöös¹⁹⁰. Baiovi sõjakunsti ajaloo konspekt oli üpris mahukas – üle 800 lehekülje¹⁹¹. Lisaks sellele koostas Baiov 1922. aastal konspekti maailma-sõja kogemusest, mida Kõrgema Sõjakooli algusaastatel kasutati samuti õppe-töös käsiraamatuna.

Baiovi konspekt sõjakunsti ajaloost ilmus SÜÕs 1921. aastal masinakirjas. Seda kasutati Eesti Kõrgematel Kindralstaabi Kursustel (hiljem Kõrgemas Sõjakoolis) õpperaamatuna, eriti 1920. aastatel. Tegemist on esmapilgul tolle aja kohta kindlasti märkimisväärse sõjaajalooteosega, mis hõlmas sõjakunsti ajalugu Vana-Kreekast Vene-Jaapani sõjani. Selles käsitleti sõjakunsti ajaloo mitmeid olulisi etappe, kusjuures rõhuasetus oli uusaja ja lähiajaloo sünd-mustel. Ilmselt Mihnevitši mõjul pälvis Baiovi teoses eaproportsionaalselt palju tähelepanu Vene sõjakunsti ajalugu, mis võib moodustada kuni poole raamatu kogumahust¹⁹². Konspekti koostamiseks oli Baiovil vähe aega ja piiratud võimalused, mistõttu ta võis kasutada enda kirjutatud ja 1909.–1913. aastal Peterburis avaldatud fundamentaalset seitsmeköitelist teost Vene sõjakunstist. Samas väärrib tähelepanu asjaolu, et too Baiovi teos lõppes Aleksander I ajastuga.¹⁹³

Seoses sellega, et Baiovi konspektis puuduvad viited, on raske öelda, milli-seid raamatuid autor koostamisel kasutas, kuid selle struktuur ja esitusviis meenutavad osaliselt Mihnevitši teost¹⁹⁴. Nagu Mihnevitš tutvustas Baiov sõjakunsti ajaloo etappe koos tuntumate väejuhtide või valitsejatega. Kõik peatükid olid põhimõtteliselt jagatud kaheks: vastaspoolte relvajõudude korraldus ning valik lahinguid, mida üpris detailselt kirjeldati. Üldiselt võib arvata, et Baiovi analüütiline osa võis pakkuda Eesti ohvitseridele suurt huvi, eriti kui see puudutas lähiajaloo sündmusi, näiteks Vene-Jaapani sõda. Lähe-mal vaatlusel selgub siiski, et Baiov plagieeris Mihnevitšit nii, et kohati kattuvad tekstid sõna-sõnalt, kusjuures viited algallikale puuduvad¹⁹⁵. Ilmselt ka

¹⁹⁰ Kasak, leht 161.

¹⁹¹ Baiov, A. 1921. Istorija voennogo iskusstva ot narodov klassitšeskoj drevnosti do natšala XX st[oletija] vključitelno. Revel: Kaitsevæe Ühendatud Õppeasutused.

¹⁹² Baiov on selgelt üle hinnanud Vene sõjakunsti. Näiteks isegi Ivan III sõjakäikude põhjal 15. sajandil olevat Vene sõjakunst olnud parem kui Läänes (*ibid.*, s. 78).

¹⁹³ Baiov, A. K. 1909–1913. Kurs istorii russkogo voennogo iskusstva v 7 tomah. SPb: Tipografija Skatškova.

¹⁹⁴ Mihnevitš, N. P. 1898. Osnovõ russkogo voennogo iskusstva. Sravnitelnoï otšerk sostojanija voennogo iskusstva v Rossii i Zapadnoi Evrope v važneišije istoritšeskije ephi. SPb: Tipografija štaba otdelnogo korpusa pograničnoi straži. [Mihnevitš 1898]

¹⁹⁵ Näiteks tekst Kulikovo lahingust: Baiov 1921, s. 57–68 vs. Mihnevitš 1898, s. 11–12.

sellepärast nimetas Baiov ennast mitte teose autoriks, vaid tagasihoidlikult koostajaks, mis aga ei vabanda viidete puudumist.

Suurt huvi Eesti sõjaväelastele pakkus ilmselt ka äsja lõppenud maailmasõja kogemus ning seetõttu sai võimalikuks veel ühe Baiovi konspekti avaldamine SÜÕ toetusel 1922. aastal. Tegemist oli mahuka teosega maailmasõjast, mille autoriks märkis Baiov ennast, lisades täiendava selgituse, et teose esimene osa põhineb kellegi professor V. F. Novitski loengutel, mida too olevat lugenud Venemaal kindralstaabi akadeemias 1919. aastal. Praegu võib kindlalt väita, et Baiovi endine kolleeg ja silmapaistev sõjaajaloolane professor Vassili Novitski töötas 1919. aastast Punaarmee Kindralstaabi Akadeemias ning andis 1920. aastal ise välja raamatu 1914. aasta sõjategevusest läänerrindel¹⁹⁶. Sellest võib arvata, et Baiov avaldas Novitski teose ilma autori nõusolekuta. Lisaks võib mainida, et pea 300 leheküljest piirdub Baiovi kirjutatud tekst vaid teise osaga, mille maht on paarkümmend lehte. Siinkohal tuleb ilmselt väga tõsiselt võtta Baiovi endiste õpilaste arvamusi, mille järgi Baiov kompileeris teiste autorite töid ning luges need loengutes maha mõningate omapoolsete selgitustega¹⁹⁷.

Pärast Baiovi lahkumist koostasid SÜÕs sõjaajaloo õppejõududena tegutsenud ohvitserid samuti konspekte, mis pidid oluliselt lihtsustama õppetööd. SÜÕ andis 1920. aastate teisel poolel välja Jaan Maide loengukonspektid maailmasõja, Vabadussõja ja sõjakunsti ajaloo kohta¹⁹⁸. Ka pärast Maide lahkumist SÜÕst tugineti Vabadussõja ajaloo õpetamisel 1933. aastal ilmunud Maide

¹⁹⁶ **Novitski, V. F.** 1920. Boevõje deistvija v Belgii i Frantsii osenju 1914 goda. Ot natšala voennõhh deistvii do ustanovlenija pozitsionnoi voinõ. Moskva: Akad.[ademija] Gen.[eralnogo] Štaba. Novitski ja Svetšin olid Punaarmee Kindralstaabi Akadeemia esimesed professorid. Mõlemad said kõrge hinnangu 1918.–1919. aastal akadeemias õppinud hilisemalt silmapaistvalt Punaarmee väejuhilt marssal Kirill Meretskovilt (**Meretskov** 2003, s. 65, 74).

¹⁹⁷ **Ganin** 2014, s. 374; **Šapošnikov** 1982, s. 125. Baiovi kirjanduslikku pärandit uurinud Eesti slavist Roman Abisogomjan kahjuks ei käsitle Baiovi teoste väärtust ja mõju (**Abisogomjan** 2007, lk 120).

¹⁹⁸ **Sõjakunsti ajalugu. Major Maide loengu järele 1927/28 õppeaastal** 1928. Tallinn: SÜÕ; **Ilmasõja ajalugu. Loetud SÜÕ alalisvää ohvitseride kursustel ja kadettide vanemale klassile 1926/27. õ.a.** 1927. Tallinn: SÜÕ; **Tallo, K.; Tomson, J.** (koost) 1929. Eesti Vabadussõda. Konspekt kolonel-leitnant Maide loenditest Kõrgemas Sõjakoolis 1929. a. Tallinn: SÜÕ. Pärast seda tekkis kindralstaabi VI osakonnal soov kasutada Maide Vabadussõja-konspekti SÜÕs õppevahendina. Enne Traksmaa koguteose ilmumist peeti oluliseks Maide raamatu avaldamist, mis pidi täitma Kaitseväge jaoks sõjaajaloolist ja ühiskonna jaoks poliitilist eesmärki. Mitme kuu jooksul peetud läbirääkimised ei viinud siiski kokkuleppele ja autor loobus koostööst VI osakonnaga (**VI osakonna kirjavahetus** 1930. Veebruar. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-531, lehed 17–23). Teatavasti ilmus raamat kolm aastat hiljem hoopis Kaitseliidu kirjastuses (**Maide, J.** 1933. Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918–1920. Tallinn: Kaitseliit).

ülevaatele ning kindral Jaan Sootsi sulest 1925. aastal ilmunud kirjutisele. Seejuures peeti neid materjale ajutiseks lahenduseks, kuni ei ole veel ilmunud „vastav õpperaamat“ Vabadussõjast¹⁹⁹. Siinkohal oli ilmselt tegemist konfliktiga tollal kindralstaabi VI osakonda juhtinud Traksmaa ja Maide vahel. Teatavasti võttis Traksmaa Vabadussõja ajaloo õpetamise Maidelt üle ning alustas Vabadussõja ajaloo konsekti koostamist oma materjalide põhjal. Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjoni populaarteaduslik käsitlus, mille toimetaja oli Traksmaa, ilmus küll 1937.–1939. aastal, kuid ilmselgelt ei vastanud see õpiku nõuetele.

Õppetöös kasutati Traksmaa loengukonsekte, millest esimese versiooni pani kokku aspirant A. (Arseni?) Pauts. Kui seda ainekavaga võrrelda, võib öelda, et loengute pealkirjad ja sisu vastasid ainekavale täielikult.²⁰⁰ Konsekti skeemid ja üldine esitusviis olid sarnased 1937.–1939. aastal Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjoni välja antud käsitlusega, kuid konsekti maht oli oluliselt väiksem. 1939. aastal ilmus Traksmaa loengute konsektist veidi kohendatud versioonina kordustruk²⁰¹.

Lisaks Maidele kirjutas maailmasõja ajaloost kolonel Herbert Grabbi, kes andis oma konsekti välja 1932. aastal²⁰². Selle kirjatöö kohta peab märkima, et see oli üks esimesi eestikeelseid teoseid, mis kirjeldas maailmasõda ja mis pole muu hulgas keskendunud maailmasõja ajaloo õppekavale. Erinevalt õppekavast käsitles ta kõiki teemasid võrdselt ega eelistanud ühte sõjaperioodi teisele. Konsekti koostamisel kasutas Grabbi maailma tuntud väejuhtide ja sõjandusteoreetikute teoseid.

Richard Tombergi loetud sõjakunsti evolutsiooni aine kohta andis Kõrgem Sõjakool eri ajal välja mitu varianti konsekte²⁰³. 1936. aastal veidi täiendatud loengute konsektist selgub, et nagu Baiov kirjeldas Tombergki maailma rahvaste sõjakunsti vanaajast Vene-Jaapani sõjani, millele oli küll lisatud kirjeldus

¹⁹⁹ **VI osakonna kirjavahetus** 1930. Veebruar. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-531, leht 82.

²⁰⁰ **Pauts, A.** (koost) 1936. Eesti Vabadussõda 1918–1920. Kolonel Traksmaa Sõjakooli loengute konsekt. Tallinn: SÜÕ.

²⁰¹ **Eesti Vabadussõda 1918–1920. Konsekt** 1939. Koostatud kindralmajor August Traksmaa loengute järgi Tartu Ülikoolis ja Sõjakoolis. Tartu.

²⁰² **Grabbi, H.** 1932. Maailmasõda. Tallinn: SÜÕ.

²⁰³ Vt nt **Sauselg, A; Värnik, J.** (koost) 1928. Sõjakunsti evolutsioon. Konsekt kolonelleitnant Tombergi loenditest Kõrgemas Sõjakoolis 1928/1929 a. Tallinn: SÜÕ; **Haber, M.** (koost) 1931. Sõjakunsti evolutsioon. Konsekt kolonelleitnant Tombergi loenditest Kõrgemas Sõjakoolis. Tallinn: SÜÕ; **Sõjakunsti evolutsioon. Konsekt kolonelleitnant Tombergi loenditest Kõrgemas Sõjakoolis** 1936. Tallinn: SÜÕ [Sõjakunsti evolutsioon 1936]; **Sõjakunsti evolutsioon. Konsekt kolonelleitnant Tombergi loenditest Kõrgemas Sõjakoolis** 1937. Tallinn: SÜÕ.

Esimesest Balkani sõjast (1912–1913). Kuid erinevalt Baiovist ei pööranud Tomberg õigustatult nii palju tähelepanu Vene sõjakunstile ega käsitlenud sõjaajalugu suurte väejuhtide aspektist²⁰⁴.

On huvitav, et sõjavägi täitis märkimisväärset rolli tolleaegses riigis ja ühiskonnas kirjastajana, kusjuures üpris palju trükiseid ilmus justnimelt SÜÖs²⁰⁵. Kuigi SÜÖ andis välja enamasti loengukonspekte, õppekäsitlusi, õppekavasid ning isegi hulga sõjaajaloo raamatuid²⁰⁶, ei avaldatud kaua ühtegi sõjaajaloo õpikut. Vaatamata sellele, et ilmselt kõik said aru sõjaajaloo õpiku vajalikkusest, jõuti praktiliste sammudeni alles 1930. aastate lõpus. Tombergi omal ajal assisteerinud major Vermet, kes asus 1935. aastal pidama sõjaajaloo loenguid Sõjakooli ohvitseride klassides, jõudis järeldusele, et paremaks õpetamiseks on õpikut väga tarvis. Vermeti hinnangul oli Sõjakooli õppuritel „raske ja tülikas üles märkida lektori ettekande isegi tähtsamaid mõtteid, kõnelemata üksikasjadest“²⁰⁷. Lisaks leidis ta, et ettevalmistamine sõjaajaloo ja sõjakunsti ajaloo eksamiteks nii Sõjakoolis kui ka Kõrgemas Sõjakoolis on raske, sest raamatukogudes on selle kohta vähe kirjandust. Olemas olnud teosed olid peamiselt võõrkeelsed, mille uurimiseks nappis õppuritel ja ohvitseridel aega ja võõrkeelte oskust.²⁰⁸

Oma struktuurilt meenutas Vermeti õpik Baiovi konsekti, kuid erinevalt Baiovist viitas Vermet palju teiste autorite käsitlustele. Nagu Baiovgi kavatses Vermet oma õpikus käsitleda teemasid alates Vana-Kreekast ja Vana-Roomast kuni Vene-Jaapani sõjani. Trükki läinud esimene osa lõppes Napoleoni ajastuga. Arusaadavatel põhjustel ei rõhutanud Vermet erinevalt Baiovist nii palju Vene sõjakunsti, jättes selle teema enamasti kõrvale. Õpik oli koostatud õppekava järgi ning käsitles sõjakunsti arengut mõjutanud üksikuid sõdu ja sündmusi²⁰⁹. On huvitav, et Vermeti õpikut retsenseeris Sõjavägede Staabi ülema poolt spetsiaalselt selleks määratud komisjon, millesse kuulusid Kõrgemas Sõjakoolis sõjakunsti ainet lugenud kolonel Tomberg ning Vabadussõja Ajaloo Komisjoni töökomitee liikmed kolonel Mihkel Kattai ja kapten Edmund Püss²¹⁰.

²⁰⁴ **Sõjakunsti evolutsioon** 1936.

²⁰⁵ **Jaansen, K.** 2005. Eesti kaitseväge allasutused kirjastajatena 1918–1940. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 43.

²⁰⁶ *Ibid.*, lk 71–76, 94–95, 102, 122–125.

²⁰⁷ **Vermet** 1939, lk XIII.

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ *Ibid.*, lk XIV.

²¹⁰ *Ibid.*

Kui analüüsida Vermeti õpiku koostamisel kasutatud kirjandust, võib teha järelduse, et õpik koostati tugeval Vene ja Saksa koolkonna mõjul. Üldiselt võib liigitada Vermeti kasutatud kirjanduse kolme gruppi: Vene käsitlused, Saksa käsitlused ja mitme autori loengukonspektid, mida SÜÕs kasutati. Viidete hulgas paistavad silma ennekõike Mihnevitsi sõjakunsti käsitus, Baiovi poolt Eestis koostatud sõjakunsti ajaloo konspekt ja Svetšini teosed. Ühtlasi kasutas Vermet Punaarmee levinud Franz Meringu ja V. Suhhovi sõjakunstiõpikuid, millel oli sarnane ülesehitus. Lisaks Vene autoritele võib Vermeti töös märgata Hans Delbrücki mõju. Eesti autoritest eelistas Vermet miskipärast kasutada vaid Brede ja Tombergi konspekte, aga Traksmaa ja Grabbi konspektid jättis kõrvale²¹¹. Samas oli Vermeti õpik didaktiliselt nõrk, see meenutab pigem korrastatud loengukonspekti või paremal juhul lugemikku.

9. Kokkuvõte

Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti sõjaväelises hariduses oli sõjaajaloo distsipliinidel täita märkimisväärne roll. Sõjaajaloo õpetamisele pani aluse Vene emigrandist õppejõud, kunagine Nikolai Kindralstaabi Akadeemia professor Aleksei Baiov. Samuti võib Eesti sõjaväelises hariduses oluliseks pidada Nikolai Reegi muudatusettepanekuid, mis puudutasid muu hulgas ka sõjaajaloo õpetamist. Reegi tegevuse tulemusel kujundati ümber sõjaajaloo distsipliinid ja nende sisu, määrati kindlaks sõjaajaloo õpetamise ülesanded ning täpsustati sõjaajaloo suhet sõjateaduse teiste harudega, allutades sõjaajalugu taktikaõppe vajadustele.

Eesti sõjaväelise hariduse süsteemi loomisel oli Reek sunnitud kasutama Baiovi ja teisi Vene emigrante õppejõududena, kuna eesti rahvusest samal tasemel spetsialiste toona veel polnud. Vaatamata sellele, et Reek ise kutsus Baiovi tööle, puhkes algusest peale nende vahel vastasseis. Kuigi kahe sõjandustegelase akadeemiline võimekus ja tase olid erinevad, võib nende konfliktis näha kunagise Nikolai Kindralstaabi Akadeemia pärandit. Ühest küljest paistis Baiov Eestis silma oma professionaalsuse poolest, kuid teisest küljest kuulus ta Vene sõjandusteoreetikute vanasse põlvkonda. Positiivse asjaoluna võib tuua välja selle, et vana põlvkond väärtustas sõjaajaloo süsteemset uurimist ja õpetamist, kuid negatiivsena vähese seotuse nende kaasaegse sõjapidamisega. Võib tinglikult öelda, et Reek mängis justkui Vene sõjandusteoreetikute noorema

²¹¹ Vermet 1939, lk 269–270.

põlvkonna edumeelset rolli, sest nägi põhimõttelist vajadust uuendada sõjaväelist haridust ja sõjaajaloo õpetust. Reegi arvates tuli aina rohkem keskenduda kaasaja relvakonfliktide uurimisele ja õpetamisele, kusjuures vanema aja sõjakunsti ajalugu pidi looma vaid vajaliku teadmiste konteksti.

Reek otsustas edumeelselt kaasajastada sõjaajaloo õpetamist aktiivõppemeetoditega, mis innustavad auditooriumi rohkem kaasa mõtlema. Seega eelistati sõjaajaloo analüüsi pelgalt faktide teadmisele. Vaatamata sellele jäi sõjaajaloo ainete õpetamine 1930. aastate keskpaigani loengupõhiseks, kusjuures õpilaste iseseisvale ja ühisele analüütilisele tööle ei eraldatud piisavalt ressursi. Lisaks sõltus sõjaajaloo õpetamine lektori individuaalsest oskusest muuta aine kuulajatele atraktiivseks.

Sõjaajaloo ainetesse suhtuti SÜÕs tõsiselt, kuna selle õppejõud (eriti Kõrgemas Sõjakoolis) olid üldtunnustatud Eesti vanemohvitserid, kes kuulusid Eesti sõjaväe vaimueliiti. Mõni neist oli küll varem koolipedagoogikaga kokku puutunud, aga neist ei olnud mitte ükski ajaloolase haridusega. See asjaolu võis samuti raskendada õpetamist ja selle planeerimist, rääkimata üldise sõjaajaloo vajaduse kontseptsiooni väljaarendamisest. Sõjaajaloo kompetentsi arendada oli keeruline muu hulgas sel põhjusel, et erinevalt riviteenistusest ei peetud sõjaajaloo suunda ohvitserikarjääris perspektiivikaks alaks. Seetõttu jäi sõjaajaloo õpetamine mõningate Eesti vanemohvitseride hobiks, kes tegid seda põhiteenistuse kõrvalt.

Üldiselt võib teha järelduse, et olenemata kriitikast ei muutunud sõjaajaloo ainete maht SÜÕs aastatega oluliselt, küll aga muudeti sõjaajaloo ainete jaotust. Praegu on selge, et sõjaajaloo distsipliinide õpetamise põhimõtted töötas välja samuti professor Baiov. Kuigi Reek vastandas end Baiovile, ei suutnud Reek muuta sõjaajaloo distsipliinide õpetamise aluseid. Võib öelda, et Baiovi ehk Nikolai Kindralstaabi Akadeemia sõjakunsti ajaloo kontseptsioon ja raamistik jäid üldjoontes aktuaalseks kuni Eesti sõjaväe hävinguni 1940. aastal. Seejuures võib Reegi töö positiivseks tulemuseks pidada kahe äsja lõppenud konflikti – maailmasõja ja Vabadussõja – õpetamist eraldi õppeainena. Nii ei muutnud sõjakunsti jagamine kolmeks õppeaineks sõjaajaloo kogumahtu õppekavas, kuid suurendas selles kaasaja konfliktide osakaalu.

Edaspidi tasub sõjaajaloo õppimise ja uurimise küsimust käsitleda Eesti sõjalise planeerimise kontekstis, et paremini aru saada, milline mõju oli sõjaajaloo õpetamisel sõjalisele planeerimisele. Võrdluses teiste Euroopa relvajõudude arenguga on vaja välja selgitada, kuivõrd unikaalne oli sõjaajaloo õpetamise probleem Eesti sõjaväelises hariduses sõdadevahelisel perioodil. Põgus kõrvalpõige sõjaajaloo õpetamisele Punaarmee näitab, et põlvkondade konflikt oli 1920. aastatel aktuaalne ka naaberriigis Nõukogude Liidus.

Kirjandus

- Abisogomjan, R.** 2007. Rol russkikh voennõh dejatelei v obštšestvennoi i kulturnoi žizni Estonskoi Respubliki 1920–1930-h gg. i ih literaturnoje nasledije. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Baiov, A. K.** 1909–1913. Kurs istorii russkogo voennogo iskusstva v 7 tomah. SPb: Tipografija Skatškova.
- Baiov, A.** 1912. Istorija voennogo iskusstva, kak nauka. SPb: Tip Suvorina.
- Baiov, A.** 1921. Istorija voennogo iskusstva ot narodov klassitšeskoj drevnosti do natšala XX st[oletija] vklutšitelno. Revel: Kaitsevæ Ühendatud Õppeasutused.
- Baiov, A. K.** 2016. Vojennoje delo v epohu imperatora Pavla I. Otšerk ordinarnogo professora Imperatorskoi Nikolajevskoi Vojennoi Akademii Generalnogo štaba polkovnika A. K. Baiova. – Kapjov, E. Istorija Russkoi Armii. Moskva: Izdatelstvo Je.
- Brinjuk, N. Ju.** (sost.) 2018. Nikolajevskaja Akademia Generalnogo Štaba (1832–1918). SPb: Dmitri Bulanin.
- Brinjuk, N. Ju.; Koršunov, E. L.; Mihhailov, A. A.** 2017. «Tseloje bogatstvo vojennoi nautšnoi mõsli...» Ob izdani «Izvesti Imperatorskoi Nikolajevskoi Vojennoi Akademii». – Vojenno-istoritšeski žurnal, № 12, s. 25–26.
- Corum, J. S.** 1992. Roots of Blitzkrieg: Hans von Seeckt and German Military Reform. Kansas: University Press of Kansas.
- Eesti Vabadussõda 1918–1920. Konspekt** 1939. Koostatud kindralmajor August Traksmaa loengute järgi Tartu Ülikoolis ja Sõjakoolis. Tartu.
- Ehrmann, K.** 1930. Sõdurite elu. Võru: Tähe.
- Gaivoronski, F. F. et al.** 1987. Akademija Generalnogo Štaba. Moskva: Vojenizdat.
- Ganin, A. V.** 2014. Zakat Nikolajevskoi vojennoi akademii 1914–1922. Moskva: Knižnitsa.
- Grabbi, H.** 1932. Maailmasõda. Tallinn: SÜÕ.
- H. J.** 1928. Tondi. Veste. – Sõdur, nr 6–8, lk 328.
- Haber, M.** (koost) 1931. Sõjakunsti evolutsioon. Konspekt kolonelleitnant Tombergi loenditest Kõrgemas Sõjakoolis. Tallinn: SÜÕ.
- Ilmasõja ajalugu. Loetud SÜÕ alalisvæe ohvitseride kursustel ja kadettide vanemale klassile 1926/27. õ.a.** 1927. Tallinn: SÜÕ.
- Jaansen, K.** 2005. Eesti kaitsevæe allasutused kirjastajatena 1918–1940. Bakalaureuse-töö. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Kagan, F. W.** 2010. The Rise and Fall of Soviet Operational Art, 1917–1941. – Higham, R.; Kagan, F. W. (eds.). The Military History of the Soviet Union. New York: Palgrave Macmillan, pp. 79–92.
- Kopõtin, I.** 2016. Reichswehri identiteedikriis: selle mõjud ja kajastamine Eestis 1919–1934. – Ajalooline Ajakiri, nr 1(155), lk 103–132.
- Kopõtin, I.** 2016. Sõjaajaloo õpetamisest ja uurimisest Saksa Bundeswehri kogemuste toetudes. – Sõdur, nr 6, lk 45–49.
- Kopõtin, I.** 2018. Rahvuslus ja lojaalsus Eesti sõjavæes vähemusrahvuste näitel 1918–1940. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.

- Kopõtin, I.** 2020. A generational shift: The military history crisis in the Estonian military education 1919–1940. – *Estonian Yearbook of Military History*, Vol. 9, pp. 66–113.
- Kudrjajtsev, N.** 1913. Iskušeniija ruskogo polkovodšestva. – *Voennõi Sbornik*, № 4, s. 25–31.
- Lindsaar, P.** 1962 ...ja sõdurid laulavad. 2. köide. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Lindsaar, P.** 1977. Värskä. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Loosberg, P.** 2010. Mälestusi Eesti Vabariigi Sõjakoolist. – Seene, A. (koost) 2020. Tondipoisid. Vabariigi sõjakoolide kasvandike mälestusi rahu- ja sõjapäevilt (1919–1945). Viimsi: Eesti Sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum.
- Maide, J.** 1933. Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918–1920. Tallinn: Kaitseliit.
- Meretskoy, K.** 2003. Na službe narodu. Moskva: Ast.
- Mihnevits, N. P.** 1897. Voina meždu Germaniiei i Frantsiiei 1870–71. Tšast 1. Ot natšala voinõ do Sedana vkljutšitelno. SPb: Nikolajevskaja akademija Generalnogo Štaba.
- Mihnevits, N. P.** 1898. Osnovõ ruskogo voennogo iskusstva. Sravnitelnoi otšerk sostojaniija voennogo iskusstva v Rossii i Zapadnoi Evrope v važneišije istoritšeskije epohi. SPb: Tipografija štaba otdelnogo korpusa pograničnoi straži.
- Mihnevits, N. P.** 2016. Osnovõ ruskogo voennogo iskusstva. Sravnitelnoi otšerk sostojaniija voennogo iskusstva v Rossii i Zapadnoi Evrope v važneišije istoritšeskije epohi. Moskva: URSS.
- Nimmer, A.** 2013. Vabadussõja Ajaloo Komitee (1926–1940). Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Novitski, V. F.** 1920. Boevõje deistvija v Belgii i Frantsii osenju 1914 goda. Ot natšala voennõhh deistvii do ustanovlenija pozitsionnoi voinõ. Moskva: Akad.[ademija] Gen.[eralnogo] Štaba.
- Nõmmik, A.** 1975. Mälestuste kilde Sõjakoolist. – Seene, A. (koost) 2020. Tondipoisid. Vabariigi sõjakoolide kasvandike mälestusi rahu- ja sõjapäevilt (1919–1945). Viimsi: Eesti Sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum.
- O. J.** 1928. Miks suundume läände. – *Sõdur*, nr 9–10, lk 410–411.
- Orav, V.** 2006. Eesti Vabariigi Sõjaväe Tehnikakool 1920–1923. – *KVÜÕA toimetised*, nr 6, lk 87–227.
- Pajur, A.** 1999. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Pauts, A.** (koost) 1936. Eesti Vabadussõda 1918–1920. Kolonel Traksmaa Sõjakooli loengute konspekt. Tallinn: SÜÖ.
- Piirimäe, K.** 2017. Preparing for War in the 1930s: The myth of the Independence War and Laidoner's "active defence". – *Estonian Yearbook of Military History*, No. 7(13), pp. 116–150.
- Piirimäe, K.** 2017. Sõjaajalugu – kellele ja milleks? Sõjaajaloo perspektiivid (III). – *Tuna*, nr 1, lk 146–149.
- Põld, U.** 2010. Aspirandina Sõjakooli patareis ja Soomusrongirügemendis Tapal 1938–1940. – Seene, A. (koost) 2020. Tondipoisid. Vabariigi sõjakoolide kasvandike mälestusi rahu- ja sõjapäevilt (1919–1945). Viimsi: Eesti Sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum.

- Reek, N.** 1926. Meie kaitsevæe juhtiva koosseisu – ohvitseride – kasvatuse ja väljaõppe alalt. – Sõdur, nr 26–27, lk 548–556.
- Reek, N.** 2015. Sõjateaduslik testament. Tartu: Ilmamaa.
- Rostunov, I. I.** 1975. Istorija Pervoi Mirovoi vainõ 1914–1918. T. 1. Moskva: Institut vojennoi istorii ministerstva oboronõ SSSR, i-vo Nauka.
- Sandalov, L. M.** 1961. Perežitoje. Moskva: Vojenizdat.
- Sauselg, A; Värnik, J.** (koost) 1928. Sõjakunsti evolutsioon. Konspekt kolonelleitnant Tombergi loenditest Kõrgemas Sõjakoolis 1928/1929 a. Tallinn: SÜÕ.
- Seeckt, H. von** 1935. Gedanken eines Soldaten. Leipzig: K. F. Koehler.
- Seene, A.** 2008. Kõrgem Sõjakool 1921–1940. – KVÜÕA toimetised, nr 9, lk 11–112.
- Seene, A.** 2011. Eesti ohvitseride ettevalmistamise süsteemi kujunemine ja areng 1919–1940. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Seene, A.** 2015. Kindralleitnant Nikolai Reek ja tema sõjakirjanduslik pärand. – Reek, N. Sõjateaduslik testament. Tartu: Ilmamaa, lk 7–33.
- Sõjakunsti ajalugu. Major Maide loengu järele 1927/28 õppeaastal** 1928. Tallinn: SÜÕ.
- Sõjakunsti evolutsioon. Konspekt kolonelleitnant Tombergi loenditest Kõrgemas Sõjakoolis** 1936. Tallinn: SÜÕ.
- Sõjakunsti evolutsioon. Konspekt kolonelleitnant Tombergi loenditest Kõrgemas Sõjakoolis** 1937. Tallinn: SÜÕ.
- SÜÕ Sõjakooli õppekavad** 1930. 2. osa. Kadettide õppekavad. Tallinn: SÜÕ.
- Šapošnikov, B. M.** 1982. Vospominanija. Vojenno-nautšnõje trudõ. Moskva: Vojennoje izdatelstvo ministerstva oboronõ SSSR.
- Žilin, P. A.** 1986. Istorija vojenного iskusstva. Moskva: Vojenizdat.
- Tallo, K.; Tomson, J.** (koost) 1929. Eesti Vabadussõda. Konspekt kolonel-leitnant Maide loenditest Kõrgemas Sõjakoolis 1929. a. Tallinn: SÜÕ.
- Tulviste, E.-J.** 1977. Sõjakoolis aspirantide klassis 1933–1934. – Seene, A. (koost) 2020. Tondipoisid. Vabariigi sõjakoolide kasvandike mälestusi rahu- ja sõjapäevilt (1919–1945). Viimsi: Eesti Sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseum.
- Tõrvand, J.** 1928. Rohkem objektiivsust ja õiglast analüüsi. – Sõdur, nr 9–10, lk 378–379.
- Vermet, J.** 1939. Sõjakunsti ajalugu. 1. osa: Sõjakunsti areng vanade klassikarahvaste ajajärgust Napoleoni ajajärgu lõpuni. Tallinn: Sõjavägede Staabi VI Osakond.
- Vigor, P. V.** 1990. The Function of Military History in the Soviet Union. – Reddel, C. W. (ed.). Transformation in Russian and Soviet Military History. Washington: USAF Academy.
- Villemson, V.** 2006. Eesti Vabariigi Sõjavæe Tehnikakool 1920–1923. – KVÜÕA toimetised, nr 6, lk 31–85.

Arhiivimaterjalid

- 1. suurtükiväegrupi portupeeaspirant L. Kolgi seletuskiri täiendkoolituse kohta** 16.8.1936. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 216.
- 1. suurtükiväegrupi portupeeaspirant R. Taimre seletuskiri täiendkoolituse kohta** 1936. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 215.
- 2. diviisi sõjaajalooliste ekskursioonide kava** 16.4.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 5.
- 2. diviisi ülem kolonel Traksmaa ülemjuhataja kindral Laidonerile** 3.4.–6.4.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 4.
- 3. diviisi staabi ülem Kaitsevägede Staabi VI osakonna ülemale** 1936. Veebruar. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 190.
- Aine Maailmasõda ainekava** 1934. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 84.
- Bruus, R.** 1996. Mälestusi Eesti Vabariigi sõjakoolist 1934–1938. – Talts, V. (koost). Mälestusi Eesti Vabariigi sõjakoolist. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia.
- Eksamiprotokoll** 1936. September. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1734, leht 55.
- Jalajas, O.** 1929. Sõjakunsti ajaloo ja sõjaajaloo uurimise tähtsus ja meetodid. Kõrgema Sõjakooli lõputöö, Eesti Rahvusarhiiv 2124-3-268.
- Jalaväetaktika katsekava, 1927.–1928. õa.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1077, lehed 2–4.
- Juhend aspirantide valikuks ettevalmistamiseks kaadriohvitserideks** 6.6.1935. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 8.
- Kaitsekava aines Maailmasõda** 1935. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 329.
- Kaitsekava aines Strateegia** 1936. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 451.
- Kaitsekava aines Vabadussõda** 1935. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, lehed 325–326.
- Kara akademisko kursu diplomdarbu saraksta** (*sine anno*, ilmselt 1933 või 1934). Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 11–15.
- Kasak, E.** (*sine anno*). Mälestusi, II osa, Eesti Rahvusarhiiv 4996-1-125, leht 165.
- Katsete tulemused Sõjakooli ohvitseride klassi sisseastumisel ning ülemjuhataja resolutsioon** 25.8.1936. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 352.
- Kava aines Eesti Vabadussõda 1934.–1935. õppeaasta peale.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 77.
- Kolonel Tomberg Kõrgema Sõjakooli asjadevalitsejale** 1934. Märts. Aine Sõjakunsti evolutsioon ainekava. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, lehed 36–37.
- Kolonelleitnant Grabbi Kõrgema Sõjakooli asjadevalitsejale** 1934. Märts. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 83.
- KS I, II, III, IV, V lennu väitekirjade nimestik** 1933. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 1–5.
- KS lõputööde koostamise juhend.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 8.
- KVÜÕA ja Kaitseväge staabi kirjavahetus** 1936. Märts. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 1311.
- KVÜÕA kirjavahetus** 1936. Eesti Rahvusarhiiv 495-12-547, leht 205.
- Kõrgema Sõjakooli abiturientide õppejõudude nimestik 1934.–1936. a. tasuastmesse liigitamiseks.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 29.

- Kõrgema Sõjakooli kirjavahetus 1934–1935.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, lehed 83–84.
- Kõrgema Sõjakooli kirjavahetus 1935.** August. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1715, leht 291.
- Kõrgema Sõjakooli tegevusaruanne 1.4.1935–31.3.1936.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 153.
- Kõrgema Sõjakooli VI lennu väitekirjade nimestik 30.3.1933.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 6–7.
- Kõrgema Sõjakooli VII lennu lõpetajate väitekirjade teemade nimestik 8.2.1936.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 141–143.
- Kõrgemasse Sõjakooli sisseastumise katse kava sõjakunsti ajaloo** (*sine anno*, ilmselt 1930. aastate esimene pool). Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1707, leht 19.
- Kõrgemasse Sõjakooli sisseastumise tingimuste muutmine. Kõrgema Sõjakooli tegevusaruanne 1.4.1935–31.3.1936.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, lehed 154–155.
- Kõrgemasse Sõjakooli võistluskatsetega sisse astuda soovijate ohvitseride katsetagajärjed.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1718, leht 37.
- Leets, G.** (*sine anno*). Kõrgem Sõjakool 1921–1931. Masinakiri. Eesti Rahvusarhiiv 2124-3-588, leht 33.
- Lipnik Maksim Graueri konspekt aines Maailmasõja ajalugu** (*sine anno*, 1938. või 1939. aasta). Kaitseväe Akadeemia Muuseumi arhiiv 654-1-1, pagineerimata.
- Lipnik Maksim Graueri konspekt aines Vabadussõja ajalugu, lahingute tulemusi, hindeid ja õpiseid** (*sine anno*, 1938. või 1939. aasta). Kaitseväe Akadeemia Muuseumi arhiiv 654-1-2, pagineerimata.
- Läbivõetud ja läbivõtmisel olevate õppeainete seis 1. veebruariks 1935. a.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 66.
- Maailmasõja ajaloo ainekava 1930.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-298, leht 28.
- Maailmasõja ajaloo katsekava kadettide ja aspirantide klassis, 1927.–1928. õa.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1077, leht 25.
- Nõudmised Kõrgemasse Sõjakooli sisseastumise katsetel 1934.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 18.
- Programma istorii voennogo iskusstva na 1924–25 utšebnõi god.** Aspirantide klass. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 296.
- Programma istorii voennogo iskusstva na 1924–25 utšebnõi god.** Kadettide noorem klass. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 192.
- Programma istorii voennogo iskusstva na 1924–25 utšebnõi god.** Kadettide vanem klass. Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1668, leht 133.
- Programma taktiki pehotõ na 1923–1924 utšebnõi god.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1670, leht 1.
- Raamatuid, milliseid võib kasutada ettevalmistamisel sisseastumise katseteks Kõrgemasse Sõjakooli 1934.** Eesti Rahvusarhiiv 650-1-1706, leht 17.
- Reek Laidonerile 15.11.1935.** Eesti Rahvusarhiiv 495-12-573, leht 108.
- Salajane akt SÜÕ lektori tunnivaatluse kohta 2.10.1935.** Eesti Rahvusarhiiv 495-12-574, leht 214.

- Strateegia ainekava** (*sine anno*, ilmselt 1935). Eesti Rahvusrhiiv 495-12-574, leht 985.
- Sõjakooli ainete jaotustabel** 1930. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-298, leht 22.
- Sõjakooli ohvitseride klassi sisseastumise katsekava** 18.11.1935. Eesti Rahvusrhiiv 495-12-573, leht 60.
- Sõjakunsti ainekava 1923.–1924. õa.** Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1670, leht 30.
- Sõjakunsti ajaloo ainekava** 1930. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-298, leht 27.
- Sõjakunsti ajaloo ainekava Sõjakooli ohvitseride klassis (Alalisväe ohvitseride kursused) 1924.–1925. õa.** Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1668, leht 14.
- Sõjakunsti ajaloo eksami kava** 1924. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1670, lehed 24–27.
- Sõjakunsti ajaloo eksami kava** 1925. Aprill. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1668, lehed 193–196.
- Sõjakunsti ajaloo eksami kava, 1926.–1927. õa.** Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1039, leht 33.
- Sõjakunsti ajaloo katse kava, 1927.–1928. õa.** Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1077, leht 21.
- Sõjaväe Õppeasutuste tegevusaruanne** 1.4.1936–31.3.1937. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-524, leht 58.
- Sõjavägede Staabi VI osakonna õiendus** 1937. Eesti Rahvusrhiiv 495-12-573, leht 109.
- SÜÕ Alalisväe kursuste õppekava 1925.–26. õa.** Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1668, leht 1.
- SÜÕ ülem Kaitsevägede ülemjuhatajale** 28.6.1935. Eesti Rahvusrhiiv 495-12-574, leht 781.
- SÜÕ ülema (?) redigeeritud sõjakunsti ajaloo eksamikava** 1925. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1668, lehed 331–332.
- SÜÕ ülema seletuskiri Sõjakooli õppekava juurde** 1927. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1077, leht 87.
- Vabadussõja ainekava** (*sine anno*, ilmselt 1935). Eesti Rahvusrhiiv 495-12-574, lehed 990–991.
- Vabadussõja ajaloo katsekava kadettide klassis, 1927.–1928. õa.** Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1077, leht 63.
- Vabadussõja Ajaloo Komitee Kaitsevägede Staabi VI osakonna ülemale** 3.9.1930. Eesti Rahvusrhiiv 495-12-531, leht 159.
- VI osakonna kirjavahetus** 1930. Veebruar. Eesti Rahvusrhiiv 495-12-531, lehed 17–23, 82.
- Võru-Petseri ringkonna ülem Kaitsevägede Staabi VI osakonna ülemale** 1936. Veebruar. Eesti Rahvusrhiiv 495-12-573, leht 189.
- Üldtaktika ainekava** 1924. Eesti Rahvusrhiiv 650-1-1668, leht 270.

Dr IGOR KOPÕTIN

Kaitseväe Akadeemia strateegia ja innovatsiooni õppetooli juhataja